

Ilkka Remeksen teosten monikielisyys ja koodinvaihtoon liittyvät käännösratkaisut

Suvi Väättänen
Pro gradu -tutkielma
Saksan kääntäminen
Kielten osasto
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2020

Tiivistelmä

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Kielten osasto	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Saksan kääntäminen			
Tekijä – Författare – Author Suvi Väättänen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Ilkka Remeksen teosten monikielisyys ja koodinvaihtoon liittyvät käännösratkaisut			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Lokakuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tässä tutkielmassa käsittelen koodinvaihtoa kaunokirjallisuudessa ja käännöksissä. Koodinvaihto määritellään olevan useamman kielen tai variaation käyttöä saman tekstin sisällä. Tutkielmassa keskitytään eri kielten väliseen vaihteluun, ei kielen sisäiseen vaihteluun, kuten murteeseen. Aineistona on Ilkka Remeksen tuotantoa ja saksannoksia, jotka on tehnyt Stefan Moster. Tutkielma on teoriasidonnainen laadullinen tutkimus, jossa käytetään kvantifiointia aineiston analyysin apuvälineenä.</p> <p>Aineisto on kerätty manuaalisesti Remeksen romaaneista <i>Ruttokellot</i> ja <i>Hiroshiman portti</i> kirjaamalla koodinvaihtoesiintymät taulukkoon sivunumeroineen. Lisäksi aineistoa on kerätty näiden romaanien saksankielisistä käännöksistä <i>Blutglocke</i> ja <i>Das Hiroshima-Tor</i>. Kummallakin romaanilla on oma taulukkonsa, ja tähän taulukkoon on merkitty kunkin romaanin käännöksen koodinvaihtoesiintymät. Mikäli koodinvaihtoesiintymää ei ole käännöksessä, tai sitä ei ole alkuperäisessä romaanissa, tämä on kirjattu näkyviin. Mikäli alkuperäisen romaanin tai käännöksen kohta on löytynyt ilman koodinvaihtoa, se on kirjattu ylös sivunumeroineen.</p> <p>Tutkielmassa analysoidaan romaaneissa esiintyvää koodinvaihtoa käyttämällä lähtökohtana Cincottan (1996) esittämiä käännösstrategioita, joiden mukaan käännöksissä joko (1) vierasperäistä ainesta ei ole säilytetty, vaan kaikki on käännetty kohdekielelle, (2) vierasperäinen aines on säilytetty samalla lähdekielellä tai (3) vierasperäinen aines on käännetty kohdekielen slangilla tai puhekielellä tai vierasperäinen aines on käännetty toisella kohdekielellä. Analyysini tuloksena on, että kääntäjä on pääosin käyttänyt käännösstrategiaa, jonka mukaisesti koodinvaihto on säilytetty käännöksissä pääosin sellaisenaan. Tätä päästrategiaa on noudatettu kummankin romaanin käännöksessä, ja yhteensä sitä on käytetty yli puolessa koodinvaihtotilanteista. Käännösstrategiaa, jossa koodinvaihto on käännetty kohdekielelle, on käytetty erittäin vähän eikä kahta muuta strategiaa ole käytetty ollenkaan. Cincottan mainitsemien strategioiden lisäksi on käytetty lisäystä, poistoa ja muutosta, jotka tarkoittavat, että koodinvaihtoa on lisätty käännökseen, sitä on poistettu käännöksestä tai koodinvaihtoa on muokattu käännöksessä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords koodinvaihto, monikielisyys, kirjallisuuden kääntäminen, koodinvaihdon kääntäminen, saksan kääntäminen			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet), ethesis.helsinki.fi			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Table of Contents

1 Johdanto	1
2 Teoria	3
2.1 Koodinvaihto.....	3
2.2 Koodinvaihto puheessa ja puhekielisissä tilanteissa	6
2.2.1 Koodinvaihto puheessa.....	6
2.2.2 Koodinvaihto puhekielisissä tilanteissa.....	8
2.3 Monikielisyys ja koodinvaihto sekä kaunokirjallisuuden kääntäminen	10
2.3.1 Koodinvaihto audiovisuaalisessa kääntämisessä	11
2.3.2 Koodinvaihdon käännösstrategioita.....	12
2.3.2 Kaunokirjallisuudessa käytetyt käännösstrategiat.....	16
3 Menetelmät.....	20
3.1 Tutkimusmenetelmä.....	20
3.2 Aineistonkeruu	21
3.3 Aineiston käsittely.....	22
3.4 Analyysimenetelmä.....	24
4 Aineisto	26
4.1 Kirjailija ja kääntäjä	26
4.1.1 Ilkka Remes.....	26
4.1.2 Stefan Moster.....	26
4.2 Ruttokellot.....	27
4.4 Hiroshiman portti	28
5 Analyysi.....	29
5.1 Romaaneissa käytetyt kielet	29
5.2 Typografiset keinot.....	32
5.3 Koodinvaihdon funktiot	33
5.4 Käytetyt käännösstrategiat.....	33
5.5 Käytetyt käännösstrategiat.....	36
5.5.1 Käännösstrategia 1 eli vierasperäinen aines on käännetty kohdekielelle	36
5.5.2 Käännösstrategia 2 eli vierasperäistä ainetta ei ole käännetty	37
5.5.3 Muut keinot	41
5.5.3.1 Lisäys.....	41
5.5.3.2 Poisto	43
5.5.3.3 Muutos	43
5.6 Pohdintaa.....	44
6 Yhteenveto	45
Lähteet.....	0

Deutsche Kurzfassung	1
1 Einleitung.....	1
2 Forschungsstand.....	2
3 Methode.....	5
4 Forschungsmaterial	6
5 Funktionen des Kodewechsels in <i>Ruttokellot</i> und <i>Hiroshiman portti</i>.....	7
6 Analyse und Forschungsergebnisse	8
7 Fazit und Diskussion	10

1 Johdanto

Tässä pro gradu -tutkielmassa käsittelen koodinvaihtoa kirjallisuudessa ja käännöksissä. Koodinvaihto tarkoittaa useamman kielen tai variaation käyttöä saman tekstin sisällä (Gardner-Chloros & Weston 2015) ja keskityn tutkielmassani eri kielten väliseen vaihteluun, en kielen sisäiseen vaihteluun kuten murteeseen. Aineistonani on Ilkka Remeksen tuotantoa ja saksannoksia, jotka on tehnyt Stefan Moster.

Koodinvaihto eroaa kielenvaihdosta siinä mielessä, ettei kielenvaihdossa ole pääkieltä, vaan kumpikin kieli on yhtä tärkeä, kun taas koodinvaihdossa on pääkieli ja koodin vaihtamisella on tilanteesta riippuen suurikin merkitys. Esimerkiksi diskurssiin eli kielenkäyttöön ja puhetilanteeseen liittyvässä koodinvaihdossa korostetaan toiseutta ja koodinvaihdolla pyritään erottumaan pääkielestä. (Auer 1999.) Yksilön sosiaaliset identiteetit vaikuttavat koodinvaihtoon, sillä koodinvaihto on seurausta yksilön sosiaalisen identiteetin vaihtumisesta kontekstin mukaan. Tähän liittyvät vahvasti sisä- ja ulkoryhmä (Poplack 1979) sekä me- ja he-koodit. Vähemmistökieli mielletään me-koodiksi ja yhdistetään henkilökohtaisempaan ja intiimimpään sisäryhmään. He-koodi taas mielletään valtakieleksi, joka yhdistetään vähemmän henkilökohtaiseen ulkoryhmään. (Gumperz 1982.)

Kirjallisuudessa koodinvaihdon käytölle on hieman eri funktioita, kuten eri kielten käyttö eri hahmoille tai äänille, eri tekstin osien merkitsemistä, yhteisön kielenvaihtelun luonnehtiminen, muiden rekisterien tai allusioiden eli epäsuorien viittausten esille tuominen (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186). On myös tutkittu mahdollisia koodinvaihdon käännösstrategioita, kuten Cincotta (1996) ja Torres (2007) ovat tehneet. Tämän tutkielman pääpaino on kirjallisuudessa esiintyvässä koodinvaihdossa sekä käännöksissä käytetyissä käännösstrategioissa.

Viime vuosina koodinvaihtoa kirjallisuuden kääntämisessä on tutkittu yhä enemmän myös Suomessa. 2010-luvulla on muualla maailmalla tutkittu koodinvaihtoa ja monikielisyyttä kirjallisuudessa (mm. Gardner-Chloros & Weston 2015) ja jonkin verran niiden kääntämisestä (mm. Sebba 2012). Suomessa on tehty useampi pro gradu -tutkielma omani lisäksi (mm. Lall 2014 ja Venemies 2009).

Olen valinnut aineistokseni Ilkka Remeksen kaksi romaania, *Ruttokellot* ja *Hiroshiman portti*, sillä hän käyttää romaaneissaan paljon muitakin kieliä kuin suomea. Nämä kielet on upotettu romaaniin sekä yksittäisinä sanoina että kokonaisina lauseina, jolloin on mielenkiintoista

nähdä, millaisia ratkaisuja kääntäjä on käyttänyt eri tilanteissa. Erityisen mielenkiintoista olisi lisäksi tietää, kuinka paljon kustantaja tai kirjailija ovat vaikuttaneet käännösratkaisuihin, mutta se ei ole tämän tutkielman tarkoitus.

Esittelen alkuun luvussa kaksi koodinvaihdon teoriaa sekä yleisesti että kirjallisuudessa. Tämän jälkeen esittelen tutkielmassani käyttämäni menetelmät luvussa kolme ja luvussa neljä esittelen aineiston. Luvussa viisi käyn läpi analyysiä.

2 Teoria

Tässä luvussa esittelen ensin koodinvaihdon teoriaa lyhyesti yleisellä tasolla ja sen jälkeen esittelen koodinvaihdon tutkimusta puheessa ja puhekielisissä tilanteissa kuten Facebookissa. Viimeiseksi esittelen koodinvaihdon tutkimusta kirjallisuudessa sekä monikielisen kirjallisuuden kääntämisen tutkimusta.

2.1 Koodinvaihto

Tässä luvussa käyn läpi koodinvaihdon eri määritelmiä sekä yleistä tietoa koodinvaihdosta. Ennen kuin voidaan määritellä koodinvaihto, pitää erottaa koodinvaihto ja kielenvaihto toisistaan.

Kielenvaihtoa tapahtuu, kun ei voida erottaa, kumpi kieli on esimerkiksi keskustelun pääkieli. Kumpikin kieli on tasavertainen keskustelun aikana eikä kumpikaan nouse esille toista enempää. Kumpikin on kommunikoinnin kannalta yhtä tärkeä. Kielenvaihdossa ei voida myöskään erottaa, liittyykö kielen vaihtuminen henkilön omiin mieltymyksiin ja kompetensseihin tai aiheuttaako kielen vaihtuminen esimerkiksi puheenaiheen vaihtumisen. Koodinvaihdossa puolestaan on selkeä kontrasti kahden koodin (esimerkiksi kielen) välillä. Keskustelussa on selkeä pääkieli, josta poiketaan tietyissä tilanteissa. Keskusteluun osallistuvat henkilöt tulkitsevat keskustelussa joko tilannetta (diskurssiin liittyvä koodinvaihto) tai koodia vaihtavaa puhujaa (osallistujiin liittyvä koodinvaihto) tai jotain näiden piirteitä. Diskurssiin liittyvä koodinvaihto tapahtuu kontekstissa, jossa osallistujat suosivat yhtä kieltä muiden ylitse. Koodinvaihto näissä tilanteissa aiheuttaa usein esimerkiksi puheenaiheen vaihtumisen ja ilmaisee siten, että keskustelun konteksti on muuttumassa. Koodinvaihto voi liittyä osallistujan omaan henkilökohtaiseen tyyliin tai ryhmän tyyliin, mutta koodien hallinnan ei tarvitse olla tasavahvuista. Toinen kieli voi siis olla vahvempi kuin toinen. Suurimmaksi osaksi diskurssiin liittyvä koodinvaihto tapahtuu syntaktisilla tai prosodisilla, esimerkiksi intonaation tai äänensävyyn (Tieteen termipankki 2020a), rajoilla. Osallistujiin liittyvässä koodinvaihdossa koodin vaihtaminen riippuu osallistujan tai osallistujien kompetensseista ja henkilökohtaisista mieltymyksistä. (Auer 1999.)

Sen lisäksi, että määritellään kielenvaihto ja koodinvaihto erikseen, voidaan pelkkä koodinvaihto määritellä usealla eri tavalla. Yksinkertaisin määritelmä on, että koodinvaihto on

useamman kielen tai variaation käyttämistä saman tekstin sisällä (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186). Koodinvaihdon voi määritellä hieman tarkemmin olevan vaihtelua kahden kielen välillä yhden diskurssin, virkkeen tai lauseenjäsenen sisällä (Poplack 1979: 7). Kääntämisen tarkastelussa vielä tarkempi määritelmä on koodinvaihto sanana tai fraasina (klassisesta kielestä, kuten latina), jonka suhde lähtötekstiin on joko historiallinen tai lingvistinen, sanana tai sanontana, joka on lainattu murteesta lähtötekstiin, tietyn paikan tai sosiaalisen luokan puhetta ilmaisevana muokattuna sanan lähtötekstin sisällä tai sanana tai fraasina, joka on täysin eri kieltä kuin kohdetekstin kieli (Cincotta 1996: 2).

Myös koodinvaihdon ja lainaamisen suhdetta on pohdittu tutkimuksissa. Lainaamista voi olla vaikea erottaa koodinvaihdosta, mutta Kalliokosken (1995: 4) mukaan ei ole välttämättä mielekästä asettaa lainaamista ja koodinvaihtoa vastakkain, vaan hänen mukaansa ne tulisi mieluummin sijoittaa jatkumolle. Hänen mukaansa koodinvaihdon ja lainaamisen näkeminen jatkumona ei ole ongelmallista, mikäli koodinvaihtoa tarkastellaan kokonaisuudessa kontekstissaan yksittäisten lausumien ja niin edelleen sijaan. Kalliokosken sanoin: “laina on koodinvaihtoa silloin, kun se on sosiaalisesti motivoitu” (Kalliokoski 1995: 13). Gumperz (1982: 66) puolestaan tarkastelee lainaamista siitä näkökulmasta, että lainasana liitetään ja upotetaan lainaavan kielen sanastoon eikä lainasana siten enää eroa lainaavasta kielestä. Esimerkkinä tästä on tutkimukseni aineistossa *Ruttokellot* sana “portolano”. Seuraavassa virkkeessä sana on kursivoitu ja siten erotettu juoksevista tekstistä, mutta taivutettu suomen kieliopin mukaan: “Vaucher-Langstonin mukaan *portolanot* olivat alun perin periytyneet jälkipolville taitavimmilta merenkävijöiltä, minoalaisilta ja foinikialaisilta, yli tuhannen vuoden ajalta (s. 168).” Koodinvaihdolla on hänen mukaansa aina tarkoitus rinnastaa kaksi eri koodia, jolloin henkilö joutuu aina tasapainoilemaan kahden eri kielioppijärjestelmän kanssa. Tätä ei tapahdu, mikäli lainaus on osa lainaavan kielen sanastoa, sillä lainasana mukailee lainaavan kielen kielioppia. (Gumperz 1982.)

Tutkimuksissa on löydetty erityyppisiä koodinvaihtoja, mutta niissä kaikissa on samankaltaisuuksia. Poplack (1979) löysi tutkimuksessaan New Yorkissa asuvien puertoricolaisten puheesta kaksi koodinvaihdon tyyppiä: lauseen sisäistä vaihtoa ja leimallista vaihtoa. Lauseen sisäinen vaihto on monimutkaisempaa ja intiimimpää kuin leimallinen vaihto. Tässä vaihdossa koodinvaihdon segmentit mukautuvat kahden esillä olevan kielen syntaktisiin sääntöihin. Leimallisessa vaihdossa on enemmän merkki- ja substantiivivaihtoja kuin lauseen sisäisessä vaihdossa, ja se on usein ladattu etnisellä sisällöllä. Nämä merkki- ja substantiivivaihdot ovat usein interjektioita ja täytesanoja kuten “öö”, “eikö”, “niin”. Poplack

toteaa, että “[the] choice of intimate vs. emblematic code-switching is heavily dependent on the ethnic group membership of the interlocutor in the case of the balanced bilingual, who has the linguistic ability to make such a choice” (Poplack 1979: 22). Poplack huomasi myös, että sisäryhmässä (in-group) käytetään enemmän lauseen sisäistä vaihtoa kun taas ulkoryhmässä (non-group/out-group) käytetään enemmän leimallista vaihtoa. Sisäryhmällä tarkoitetaan ryhmää, johon puhuja itse kuuluu (me-mentaliteetti), ja ulkoryhmällä tarkoitetaan ryhmää, johon puhuja itse ei kuulu (he-mentaliteetti). (Poplack 1979.)

Chanin (2004) mukaan koodinvaihtoa on kolmea eri tyyppiä. *Konnektiivit* eli konjunktiot kuten “ja”, “tai” ja “mutta” eivät sisällä käsitteellistä tietoa, eivät viittaa puheaktiin tai propositionaaliseen asenteeseen, niillä ei ole tekstuaalista roolia, eivät viestitä loogisia suhteita ideoiden välille eivätkä viittaa asiantilaan. *Puheaktiverbeillä ja diskurssimarkkereilla* on leksikaalisia merkityksiä, ja nämä merkitykset itsessään ilmaisevat propositionaalisia asenteita. Koodinvaihto korostaa sanoilla ilmaistuja asenteita. *Uutta ja taustatietoa* puolestaan on kolmea erilaista tyyppiä: topiikki-kommentti-lause, joka on tyypillinen aasialaisissa kielissä, relatiivilauseet ja alisteiset lausekkeet. Näissä koodinvaihtoa esiintyy runsaasti, ja ne korostavat sekä kontekstuaalisia olettamuksia sekä tekstuaalista statusta. Tämän tyyppisellä koodinvaihdolla “[t]he speaker hints that the listener has to interpret the code-switched elements rather differently, perhaps in a different context, with a different propositional attitude or with a different textual function” (Chan 2004: 21). Lisäksi on olemassa kolme merkityksen tyyppiä, jotka voidaan saavuttaa koodinvaihdolla. *Lisäoletukset* ovat propositionaalisia, kun taas *puheaktit / propositionaaliset asenteet* ovat propositioiden jatkeita (Chan 2004: 21). *Tekstuaaliset funktiot* puolestaan ovat ei-prepositionaalisia (Chan 2004: 21). (Chan 2004.)

Koodinvaihtoon sisältyy puhujien kannalta myös erilaisia motivaatioita, joiden vuoksi he lähtevät vaihtamaan koodia. Näitä motivaatioita ovat muun muassa ei-pragmaattiset sekä pragmaattiset motivaatiot. Pragmaattiset motivaatiot Chan (2004: 9) määrittelee tekstualisointivihjeen alle ja kuvaa koodinvaihdon olevan kaksivaiheinen prosessi, jossa ensimmäisessä vaiheessa koodinvaihto kertoo kontekstista ja kontekstiin liittyvistä olettamuksista ja toisessa vaiheessa näiden olettamuksien merkitykset ilmaistaan. Ei-pragmaattisia motivaatioita koodinvaihdossa ovat *sosiaaliset* motivaatiot ja *sisäiset* motivaatiot. Sosiaaliset motivaatiot kohdistuvat tiettyyn yleisöön ja symbolisoivat puhujan identiteettiä. Osallistujien tai sosiaalisen tilanteen muuttuminen aiheuttavat sosiaalisesti motivoitunutta koodinvaihtoa. Sisäisesti motivoitunutta koodinvaihtoa tapahtuu, kun kahden tai useamman kielen välillä on leksikaalinen kuilu tai kun koodinvaihtoa voi pitää

väistämättömänä, esimerkiksi kun ilmaukselle ei löydy vastinetta toisessa kielessä. (Chan 2004; ks. myös Frick 2010.)

2.2 Koodinvaihto puheessa ja puhekielisissä tilanteissa

Tässä luvussa käyn läpi koodinvaihtoa puheessa ja puhekielisissä tilanteissa, kuten Facebookin keskusteluissa ja IRC-keskustelukanavissa.

2.2.1 Koodinvaihto puheessa

Edellisessä luvussa on esitelty koodinvaihtoa yleisesti. Nämä yleiset päätelmät koskevat suurelta osin puheessa käytettyä koodinvaihtoa, mutta lisäksi jonkin verran myös kirjallisessa muodossa käytettävää. Alla esittelen tarkemmin koodinvaihtoa puheessa ja kaksikielisessä kontekstissa.

Puheessa käytettävässä koodinvaihdossa ovat monet tutkijat ottaneet pohjaksi Gumperzin (1989) esittämän ajatuksen koodinvaihdosta lausumaa ohjaavana kontekstivihjeenä. Gumperz (1989: 2) määrittelee kontekstivihjeen olevan puhujan ja kuuntelijan käyttämiä kielellisiä ja ei-kielellisiä (esimerkiksi äänenpaino, ilmeet) merkkejä keskustelun aikana. Nämä merkit liittyvät keskustelijoiden ennakkotietoihin sekä olettamuksiin eli keskustelun kontekstiin. Kontekstivihjeet toimivat rationaalisesti eikä niille voi antaa kontekstista riippumatonta merkitystä. Lisäksi ne operoivat seuraavilla puheen tuottamisen tasoilla:

1. prosodia: sisältää intonaation, äänenpainon ja -korkeuden
2. paralingvistiset keinot: näihin kuuluvat mm. nopeus, tauot, epäröinnit ja keskustelun synkronointi (esim. puhutaanko päällekkäin)
3. koodin valinta: puhuja valitsee koodin lingvistiksestä valikoimastaan
4. leksikaalisen muodon valinta tai kaavamaiset ilmaisut: esim. metaforiset ilmaisut (Gumperz 1989: 3).

Näiden puheen tuottamisen tasojen lisäksi kontekstivihjeillä on kolme vuorovaikutuksen arvioinnin tasoa. *Havaintotasolla* osallistujat ottavat kommunikatiiviset signaalit vastaan ja kategorisoivat ne, kun taas *paikallisen arvioinnin tasolla* arvioidaan mm. leksikaalisen sisällön kommunikatiivista tarkoitusta. Viimeiselle tasolle, *globaalin tason kehitys*, sijoittuvat vuorovaikutukselta odotettavissa olevat signaalit. Nämä ovat osallistujien ennakko-odotuksia keskustelun ja vuorovaikutuksen kulusta. (Gumperz 1989.)

Kontekstin ajatusta käyttäen on kaksikielisten käyttämää koodinvaihtoa esitetty olevan kahta erilaista: **tilanteista** ja **metaforista** koodinvaihtoa. Tilanteista koodinvaihtoa kutsutaan myös diglossiaksi ja siinä kielen valinta määräytyy tilanteen mukaan. Tällöin kuitenkin pääasiassa puhutaan yhdellä kielellä puhetilanteessa eikä vaihdeta koodia toiseen kesken puhetilannetta. Esimerkiksi kotona puhutaan yhdellä koodilla, kavereiden kesken toisella. Metaforinen koodinvaihto on keskustelun koodinvaihtoa, jossa yksi puhujan käytössä olevista keinoista on Gumperzin kuvailema kontekstualisoinnin keino. Puhujat siis pyrkivät koodinvaihdolla vaikuttamaan siihen, miten kuulijat ymmärtävät heidän sanansa. Gumperz (1982: 75–82) jakaa metaforisen koodinvaihdon kuuteen eri funktioon, jotka Kalliokoski (1995: 5) on kääntänyt seuraavalla tavalla:

1. koodinvaihto referoinnin yhteydessä
2. koodinvaihto puhuteltavan spesifioinnin apuna
3. koodinvaihto huudahdusrutiineissa
4. koodinvaihto toiston keinona
5. koodinvaihto keinona modifioida sanottua
6. koodinvaihto persoonallisen ja objektiivisen näkökulman vaihtelun merkinä.

Koodinvaihtoa ei voi kuitenkaan tiukasti rajata vain yhteen funktioon, vaan se voi samanaikaisesti edustaa montaa eri funktiota. (Gumperz 1982, Kalliokoski 1995: 5.)

Lisäksi koodinvaihtoon vaikuttavat yksilön erilaiset sosiaaliset identiteetit, joiden mukana hänellä on erilaisia kielellisiä repertuaareja. Yksilö vaihtaa kontekstista riippuen sosiaalista identiteettiään, ja koodinvaihto, myös kielensisäinen, on yksi seuraus tästä identiteetin vaihtumisesta. Tähän liittyy myös Gumperzin me- ja he-koodit. Yleensä vähemmistökieli

mielletään me-koodiksi ja ne yhdistetään sisäryhmään sekä epämuodollisiin aktiviteetteihin. He-koodi taas mielletään valtakieleksi ja siihen liitetään ajatus muodollisemmasta, kankeasta ja vähemmän henkilökohtaisesta ulkoryhmästä. Tämä ei kuitenkaan aina näy varsinaisessa puhetilanteessa ja puhetyylin ja sosiaalisen identiteetin välinen assosiaatio on enemmän symbolinen. (Gumperz 1982, Kalliokoski 1995.)

Puheessa käytettävää koodinvaihtoa on tutkittu myös kirosanojen ja slangin käyttämisen yhteydessä. Lantto (2014) tutki, miten Gran Bilbaon kaksikieliset käyttävät koodinvaihtoa baskin kielestä espanjaan kirosanojen ja slangin kohdalla. Kirosanoja käytettiin enimmäkseen täytesanoina, huudahduksina tai reaktiopartikkeleina ilmaisemaan ärsyyntymistä tai yllättyneisyyttä. Lanton aineistossa suurin osa kiroamisesta oli espanjaksi eikä baskin kielellä, ja hän ajattelee, että kiroaminen on altis koodinvaihdolle sen kaavamaisen luonteen ja tunteellisuuden vuoksi. Kiroilun kaavamaisen luonteen vuoksi sen merkitystä ei voi päätellä yksittäisten osien ja niiden syntaktisten suhteiden kautta, minkä takia ne opitaan ja painetaan mieleen sekä käytetään yksikköinä. Toinen syy on kirosanojen yleinen perifeeraalisuus eli niitä käytetään usein täytesanoina ja huudahduksina, jolloin koodinvaihto on helpompaa, sillä silloin vaihto ei koske kielioppiin eikä kielijärjestelmien rajoja rikota. (Lantto 2014.)

Baskin kielen slangissa taas käytetään espanjankielisiä puhuttelusanoja puhekumppanista, kuten *tío*, *tía* (suom. setä/eno, täti), ja Lanton tutkimuksessa myös kolmannen persoonan kopulalle eli subjektin ja nominaalisen predikaatin yhdistävälle elementille (Tieteen termipankki 2020b) artikkelin kanssa. Ensimmäinen muistuttaa kirosanojen käyttöä täyteenä ja diskurssimarkkereina. Slangin koodinvaihdolle ei kuitenkaan ole yhtä selkeää kieliopillista tarkoitusta, sillä ne voivat olla sekä perifeeraalisia että rakenteellisesti tunkeilevia. Slangi-ilmaisuja käytettiin yksittäin, mutta ne saattoivat myös laukaista pidemmän koodinvaihdon espanjaan. Lanton mukana slangin koodinvaihto saattaa olla enemmän tarpeesta näkyvyyteen ja slangin yhteydestä espanjankieliseen urbaaniin kulttuuriin. (Lantto 2014.)

2.2.2 Koodinvaihto puhekielisissä tilanteissa

Beat Siebenhaar, Jannis Androutsopoulos ja Volker Hinnenkamp tutkivat koodinvaihtoa keskustelupalstoilla. Siebenhaar (2005) tutkimus koskee sveitsiläisten kielenkäyttöä. Kirjoittaessaan sveitsiläiset käyttävät tyypillisesti standardisoitua Saksan yleiskieltä eli niin kutsuttua yläsaksaa ja puhuessaan murretta. Sosiaalinen media on mahdollistanut kirjallisen

keskustelun, joka muistuttaa puhetilannetta. Tämä on antanut sveitsiläisille mahdollisuuden sopeuttaa heidän puhekielensä kirjalliseen muotoon. Siebenhaar on tarkastellut koodinvaihtoa yläsaksan ja puhekielen käytön välillä. Hän sai selville, että keskustelijat vaihtoivat koodia usein, kun keskustelussa näkyi muita kieliä tai kielten muunnoksia, ja että moni keskustelija oli joustava kieltensä kanssa, he käyttivät tilanteen mukaan sekä yläsaksaa että murretta. Siebenhaar huomasi, että usein keskustelijat vaihtoivat koodinsa uuden aiheen aloittajan käyttämään koodiin, mutta suurimmassa osasta tapauksia hän ei pystynyt havaitsemaan, miksi koodinvaihto tapahtui. Siebenhaar päätteli, että koodinvaihto keskustelupalstojen keskusteluissa muistuttaa tietyin ehdoin suullisen keskustelun koodinvaihtoa. (Siebenhaar 2005.)

Androutsopoulosin ja Hinnenkampin (2001) tutkimus on hyvin samanlainen, mutta kielipareina olivat turkki-saksa ja kreikka-saksa. Artikkelissaan he tutkivat Saksassa asuvia turkkilaisia ja kreikkalaisia ja heidän oman kielensä käyttöä yhdessä saksan kanssa. Heidän huomionsa on kaksikielisyyden ja tietokoneen välityksellä tehtävän viestinnän tutkimuksen liittymäkohdassa sekä tietokonevälitteisen viestinnän tutkimuksessa, ja he analysoivat tapaustutkimuksia. Tutkimuksessaan Androutsopoulos ja Hinnenkamp havaitsivat monta asiaa keskustelijoiden koodinvaihdosta: vaikka kumpaakin heidän tutkimaansa IRC-keskustelukanavaa tutkittiin eri tavoin, tutkijat havaitsivat, että kummallakin yhteisöllä oli suuri määrä resursseja, jotka sisälsivät viestintävälineeseen liittyvän keskustelupotentiaalin. Turkkilaiset keskustelijat käyttivät enemmän saksaa ja koodinvaihtoa kuin kreikkalaiset keskustelijat, mikä voi Androutsopoulosin ja Hinnenkampin mukaan johtua yhteisöjen rakenteesta. Koodinvaihtoa englantiin käytettiin kummassakin keskustelussa saksan koodinvaihdon tapaan. Kuten Siebenhaar, myös Androutsopoulos ja Hinnenkamp toteavat, että koodinvaihto IRC-keskustelussa muistuttaa kasvokkain tapahtuvan keskustelun koodinvaihtoa. Lisäksi he toteavat, että koodinvaihto viestii yhteenkuuluvuudesta, lähentymisestä tai etäännyttämisestä, yksimielisyydestä ja erimielisyydestä sekä yksityisestä tai julkisesta asemasta. (Androutsopoulos & Hinnenkamp 2001.)

Facebookin keskustelufoorumeita tutkinut Frick (2010) katsoo tietokonevälitteisen viestinnän koodinvaihtoa hieman eri näkökulmasta kuin kaksi edellistä tutkimusta. Tutkimuksen kohteena olivat Virossa asuvat suomalaiset ja heidän suomen ja viron käyttönsä keskusteluissa. Tutkimuksessa kokeiltiin myös keskusteluanalyttisten ja vuorovaikutuslingvististen tutkimusmetodien toimivuutta sosiaalisen median tutkimuksessa. Samalla Frick tutki, tukevatko tulokset tähän mennessä saatuja tuloksia vuorovaikutuksesta ja koodinvaihdosta.

Frick huomasi tutkimuksessaan, että useamman kommentin keskusteluissa useat keskustelijat sitoivat kommenttinsa edellisiin kommentteihin, mikä tukee kasvokkain tapahtuneista kaksikielisistä keskusteluista tehtyjä havaintoja. Hän huomasi myös, että koodinvaihtoa tapahtui ”toiminnan rajakohdissa”, kuten keskustelijan siirtyessä kuvailusta arviointiin. Koodinvaihto kertoo, mistä keskustelija on kotoisin tai missä tapaus on tapahtunut. Kuten Siebenhaar, Androutsopoulos ja Hinnenkamp, myös Frick toteaa, että koodinvaihto ilmaisee, kuinka kirjoittaja muuttaa näkökulmaansa tai asemaansa. Koodinvaihdolla ilmaistaan myös kirjoittajan tyylin muuttumista objektiivisesta henkilökohtaiseksi. (Frick 2010.)

2.3 Monikielisyys ja koodinvaihto sekä kaunokirjallisuuden kääntäminen

Mahdollisia koodinvaihdon funktioita kirjallisuudessa (näkökulma kirjoittamisessa) voi olla eri kielten käyttö eri hahmoille tai äänille, eri tekstin osien merkitsemistä, yhteisön kielenvaihtelun luonnehtiminen, muiden rekisterien tai alluusioiden tuominen. Muita funktioita voivat olla muiden kielten puhujien kuvaaminen, vieraskielisen puhujan empivän puheen kuvaaminen tai huomion kiinnittäminen tietyn hahmon erikoisuuksiin. (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186.)

Mahdollisia koodinvaihdon syitä kirjoittamisessa (näkökulma kirjailijassa) voi olla aiemmin kolonisoidusta maasta olevan kirjailijan vaikeus valita, käyttääkö hän sortajakieltä vai paikallista kieltä, tai maahanmuuttajataustaisen kirjailijan yhteisön kaksikielisyys, joka näissä yhteisöissä on usein läsnä ja jopa juhlittu (Gardner-Chloros ja Weston 2015: 187).

Sebba (2012) määrittelee koodinvaihdon, ja sitä kautta myös kirjallisen monikielisyyden, käyttäen Gumperzin (1989) ajatusta koodinvaihdosta kontekstivihjeenä. Sebban mukaan koodinvaihto kontekstivihjeenä tarkoittaa “[a] distinction between situational and metaphorical switching and a typology of discourse functions of code-switching” (Sebba 2012: 99). Sebba ei ole varma, sopiiko kontekstivihje kaikkiin kirjallisen monikielisyyden esiintymiin, sillä kirjallinen koodinvaihto voi olla hyvinkin erilaista kuin suullinen (esim. dialogi on eri kielellä kuin narraatio). Hänen mukaansa koodinvaihdon määritelmän voi laajentaa sisällyttämään tekstityypit, jotka eivät sisällä selkeitä osallistujia ja selkeää osallistumista heidän välillään. (Sebba 2012.)

Sebba (2012) listaa erilaisia kielten välisiä suhteita sekä kielten yhdistämisen tyyppejä monikielisten tekstien analyysin apuvälineinä. Nämä ovat kieli-tila- ja kieli-sisältö-suhteet sekä sekayksikkö ja kielineutraalit yksiköt. Kieli-tila-suhde on “[the] spatial relationship between units containing a specific language or mixture of languages” (Sebba 2012: 106). Nämä yksiköt voidaan myös järjestää kielten mukaan. Kieli-sisältö-suhde on periaatteessa sama asia kuin kontekstivihje. Tämä suhde on jaettu lisäksi kolmeen eri kategoriaan:

1. ekvivalentti teksti, jossa useampi kieli ilmaisee samaa sanomaa
2. hajanainen teksti, jossa useampi kieli on läsnä, muttei ilmaise samaa sanomaa
3. päällekkäinen teksti, jossa on useampi kieli läsnä ja jossa kielet sekä ilmaisevat samaa sanomaa että eivät tee sitä (Sebba 2012: 17).

Kielenvaihtotyypeistä sekayksikkö sisältää kahden tai useamman eri kielen elementtejä ja vastaa yleistä käsitystä suullisesta koodinvaihdosta. Kielineutraali yksikkö on puolestaan sellainen, joka ei varsinaisesti kuulu mihinkään kieleen suoraan, kuten brändin nimi tai erisnimet. (Sebba 2012: 17–18.)

Näiden ohella on vielä kahta erityyppistä tekstiä. Rinnakkaiset tekstit ovat tekstejä, joissa kieli-tila-suhde on symmetrinen (sopivat yksiköt, symmetrisesti laadittu), jonka kieli-sisältö-suhde on ekvivalentti (kummassakin kielessä sisältö on identtinen) ja jossa koodinvaihtotyyppi on yksikielinen (ei ole kielivaihtelua). Täydentävillä teksteillä on asymmetrinen kieli-tila-suhde ja hajanainen kieli-sisältö-suhde. Koodinvaihtotyypit ovat vaihtelevia. Lisäksi on olemassa tekstejä, jotka ovat näiden kahden välimaastossa. (Sebba 2012: 19–20.)

2.3.1 Koodinvaihto audiovisuaalisessa kääntämisessä

Koodinvaihto on myös audiovisuaalisen kääntämisen alalla mielenkiinnon kohteena. Asiaa on tutkinut Carra (2009) aineistonaan useita amerikkalaisia elokuvia ja sarjoja, joissa on espanjankielistä koodinvaihtoa. Tutkimuksessa selvitetään, miten koodinvaihto on tekstitetty tai dubattu Espanjassa. Dubbauksessa ei ole lähes ollenkaan koodinvaihtoa, mutta näyttelijät käyttivät sen sijaan Latinalaisen Amerikan espanjan aksenttia osoittaakseen, että kyseessä on toisenlainen espanja. Sekä dubbauksessa että tekstityksessä yleisin strategia oli muokata

Latinalaisen Amerikan espanjan ilmaukset Euroopan espanjan ilmauksiin. (Carra 2009.) Myös Monti (2014) toteaa tutkimuksessaan, että dubbauksessa on pääosin koodinvaihto jäänyt kääntämättä. Pääosin lauseiden välinen ja vuorotteleva koodinvaihto on käännetty kohdekielelle, mutta lauseiden sisäinen vaihto on dubbauksissa säilytetty. Montin (s. 142) oletus on, että kääntäjä on lauseiden sisäisen vaihdon säilyttämisellä pyrkinyt kuvaamaan elokuvien monikielistä diskurssikäytäntöä. (Monti 2014.)

Suomessa audiovisuaalista kääntämistä on tutkinut muun muassa Koskelainen (2014) aineistonaan englanninkielinen elokuva *Code 46* ja sen saksan- ja suomenkieliset tekstitykset. Tutkimuksen tarkoituksena on tarkkailla, miten koodinvaihto näkyy tekstityksissä ja vertailla tekstityksiä keskenään. Tutkimuksen tuloksena on, että saksankielinen tekstitys on hyvin uskollinen elokuvan dialogille, kun taas suomenkielisessä tekstityksessä koodinvaihto oli häivytetty lähes kokonaan. Saksankielisissä tekstityksissä tehdyt poistot olivat sisällöllisiä poistoja eli poistettu koodinvaihto sisälsi informaatiota. Suomenkielisissä tekstityksissä puolestaan noin puolessa tapauksista koodinvaihdon sisältö on säilytetty ja puolessa poistettu. Koskelainen (s. 54–55) arvelee, että tämä johtuu Suomen tekstityskulttuurista, joka on paljon vankempi kuin Saksassa, jossa dubbaus on yleisempää kuin Suomessa. (Koskelainen 2014.)

2.3.2 Koodinvaihdon käännösstrategioita

Cincotta (1996) pohtii kääntäjän konkreettisia strategioita koodinvaihtoa sisältävän kirjallisuuden kääntämisessä. Hänen mukaansa kääntäjällä on useita eri strategioita koodinvaihtoa sisältävien kaunokirjallisten tekstien kääntämiseen:

1. vierasperäistä ainesta ei ole säilytetty, vaan kaikki on käännetty kohdekielelle
2. vierasperäinen aines on säilytetty samalla lähdekielellä
3. vierasperäinen aines on käännetty kohdekielen slangilla tai puhekielellä
4. vierasperäinen aines on käännetty toisella kohdekielellä.

(Cincotta 1996: 3.)

Cincotta kertoo syvällisesti eri strategioiden hyviä ja huonoja puolia. Ensimmäisestä strategiasta hän sanoo, että suurin osa kääntäjistä jättäisi sen käyttämättä, koska koodinvaihdon puuttuessa jokin jää uupumaan käännöksestä. Toisessa strategiassa koodinvaihto pysyy, mutta Cincotta miettii, välittykö kirjailijan viesti yhtä syvällisesti tällä tavalla. Kolmannesta strategiasta Cincotta ei ole varma, onko se oikeasti strategia ollenkaan, sillä murteen käyttö usein kiinnittää tekstin niin tiukasti yhteen paikkaan, että toisen kielen murteen käyttö kuulostaisi kummalliselta. Cincotta itse kallistuu neljännen strategian puolelle. Hänen mukaansa se on paras vaihtoehto, mutta samalla vaikein. Se on paras, sillä siinä säilyy koodinvaihto eikä se ole rajoittunut tiettyyn lingvistiseen rekisteriin tai kohdekielen maantieteelliseen sijaintiin. Se on myös vaikein, koska “it involves the solving of what can be an extremely complex IQ test verbal analogy problem of the type ‘a’ is to ‘b’ as ‘c’ is to what?” (Cincotta 1996: 4). Jotta neljättä strategiaa voi käyttää, kääntäjän tulee ymmärtää kaikki kirjailijan tarkoittamat vivahteet sekä kirjailijan käyttämät tyylilliset ja kirjalliset strategiat. Cincotta on kuitenkin sitä mieltä, että mitä tahansa strategiaa käytetäänkään, kirjailijan tarkoitus on aina etusijalla ja kielelliset strategiat toisella sijalla. (Cincotta 1996.)

Cincotta (1996: 5) erittelee lisäksi klassisten kielten käytön koodinvaihdossa ja antaa neljä mahdollista syytä niiden käyttöön:

1. *The word or phrase is so common in the target language as to have become for all practical purposes a part of the that language for the average native speaker, e.g. "When they found the body rigor mortis had set in." "He had trouble establishing his bona fides."*
2. *The word or phrase is frequently used by members of a particular profession. e.g. a doctor's use of the phrase "in extremis", a lawyer's "in flagrante delicto" or a Catholic priest's "Deo gratias!"*
3. *The word or phrase is a proverb in the classical language, but one so short and well-known that most native speakers of the source language would be familiar with it, e.g. "Carpe diem." or "Tempus fugit."*
4. *The word or expression is not generally used in the source language except by those who are extremely well educated and/or of the upper classes or those who would like to appear so, e.g. "Well, of course, my dear, that goes without saying. I mean it is the sine qua non of good etiquette, is it not?"*

Näille kaikille Cincotta ehdottaa eri käännösstrategioita kuin muille koodinvaihdolle. Mikäli klassisen kielen käyttö on ikään kuin vahinko, kääntäjän tulee löytää kieli, jolla on sama suhde kohdekieleen kuin klassisella kielellä on lähtökieleen, tai hänen tulisi kääntää se vapaasti. Jos klassisen kielen käytön syynä on ammattikielen käyttö, tulee se kääntää vastaavalle kohdekielen ammattisanalle. Tunnettu sanonta tulisi kääntää vastaavaksi sanonnaksi, sillä muuten käännös saattaa olla kömpelö ja tahattoman humoristinen. Jos klassista kieltä on käytetty, koska sillä on erityinen suhde lähtökieleen, kohtaa kääntäjää Cincottan mukaan saman ongelman kuin hänen ehdottamassaan neljännen koodinvaihdon käännösstrategian kanssa: "What language holds the same relationship to the target language, as the transfer language does to the source language (Cincotta 1996: 7)?" (Cincotta 1996.)

Murteen käytölle kaunokirjallisuudessa on yleensä kaksi syytä. Yksi syy on romaanin, näytelmän, jne. sijoittaminen paikkaan eikä siihen soveltuvat käännösstrategiat ole yksinkertaisia tai suoraviivaisia, sillä paikkaan yhdistävän murteen kääntäminen kohdekielen paikallisella murteella saa aikaan kummallisia maantieteellisiä konnotaatioita. Tämän vuoksi kääntäjän tulisi mieluummin käyttää muita strategioita teoksen sijoittamiseksi tiettyyn paikkaan. Toinen syy on henkilön sosiaalisen luokan esiintuominen. Tämän voi kääntää käyttämällä epästandardin mukaista kohdekieltä, jolla ei ole maantieteellisiä konnotaatioita. (Cincotta 1996: 7–8.)

Cincotta luettelee kolme mahdollista syytä muokatun yleiskielen käyttöön. Ensinnäkin, kirjailija saattaa yrittää simuloida puhetta, joko vierasmaalaiset tai tietyn kylän tai alueen asukasta. Kirjailija voi myös käyttää sitä henkilön tietyn sosiaalisen luokan luonnehtimiseen tai hän saattaa yrittää simuloida puhehäiriötä. Tässäkin on erittäin tärkeää selvittää, mitä kirjailija yrittää saada aikaan. Jos kirjailija yrittää osoittaa **sijainnin**, kääntäjällä on sama ongelma kuin murteen kääntämisessä ja kääntäjän tulisi pyrkiä käyttämään muita strategioita kuin kohdekielen muokkausta. Jos lähtökielen muokkaamisella pyritään osoittamaan henkilön **sosiaalinen luokka**, kääntäjän tulisi käyttää kohdekielensä tunnuksia sosiaalisen luokan osoittamiseksi. Ja jos kirjailija yrittää simuloida **puhehäiriötä**, kääntäjän tulisi käyttää samanlaista strategiaa kohdekielessään kuin kirjailija lähtökieleessä. (Cincotta 1996: 8–9.)

Kun kirjailija käyttää vierasta kieltä kohdekieleen verrattuna, tulee kääntäjän tunnistaa syyt toisen kielen käytölle. Mikäli kieltä käytetään pelkästään siitä syystä, että saadaan vierauden tuntua tekstiin, voidaan käyttää lähes mitä kieltä vain. Jos sille on kuitenkin joku tietty syy,

tulee kääntäjän jälleen etsiä kieli, jolla on sama suhde kohdekielelle kuin tekstin vieraalla kielellä on lähtökielelle. (Cincotta 1996: 9.)

Eräässä tutkimuksessa amerikkalaisesta latinokirjallisuudesta (romaaneja, runoja, jne.) Montes-Alcalá (2015) löysi viisi sosiopragmaattista funktiota koodinvaihdolle. Leksikaaliset/kulttuuriset vaihdot olivat kaikkein eniten esillä hänen tutkimuksessaan. Selvennys, tyylilliset funktiot, painotus ja sitaatit seurasivat perästä. Montes-Alcalá mainitsee myös toisen koodinvaihdonvaihdon aikaansaamat vaihdot, joita hän kutsuu laukaistuiksi vaihdoiksi. Tätä viimeistä hän löysi kaikkein vähiten tutkimuksessaan. Montes-Alcalán mukaan kirjallisuuden koodinvaihto edustaa kaksikielistä puheyhteisöä. Lisäksi hänen mielestään kaksikulttuurisuus kaksikielisyyden lisäksi on hänen tutkimuksessaan useimpien koodinvaihtojen taustalla. Näin ollen ainakin tämän aineiston kirjallisuuden kaksikielisyyys vastaa puheessa esiintyvää kaksikielisyyttä ja sen voidaan tulkita olevan autenttista. (Montes-Alcalá 2015.)

Latinokirjallisuutta ja niissä käytettyjä strategioita kaksikielisyyteen on tutkinut myös Torres (2007). Nämä strategiat liittyvät Torresin mukaan paljon luettavuuteen ja tarkoitettuun lukijaan eli onko kohdelukija yksikielinen vai kaksikielinen ja -kulttuurinen. Nämä strategiat ovat:

1. merkitys ilmenee selkeästi asiayhteydestä
2. käännös tulee heti perään
3. ei merkintää vierasperäisyydestä, esim. käännös tai kursivointi (Torres 2007: 77–78).

Ensimmäinen strategia sisällyttää itseensä kulttuurisesti tunnistettavissa olevat elementit, kuten *casa*, *rancho*, *tortilla* tai *mamá*. Toisessa strategiassa espanjankielinen sana tai sanonta on käännetty englanniksi heti perään. Nämä kaksi strategiaa tuovat Torresin mukaan kirjallisuuteen etnisiä piirteitä ja ne huomioivat yksikielisen lukijan, joka ei välttämättä osaa espanjaa. Kaksikielinen lukija on näissä syrjäytetympi kuin yksikielinen. Kolmannessa strategiassa espanjankieliset kohdat ei erotu mitenkään muusta tekstistä, vaan ne on upotettu englannin sisään luonnolliseksi osaksi sitä. Lisäksi Torres mainitsee myös niin sanotun “*calquen*”, johon sisältyy joko kirjaimellisesti tai kuvainnollisesti käännettyt espanjankieliset sanat tai sanonnat. Nämä kaksi viimeistä strategiaa ottavat Torresin mukaan kaksikielisen lukijan huomioon, mutta voivat sitten karkottaa yksikielisen lukijan, sillä heidän ei ole helppoa

ymmärtää tekstiä vieraskielisten elementtien vuoksi. Useat kirjailijat kuitenkin käyttävät kyseisiä strategioita samanaikaisesti eli harvoin yksi teksti on joko tai. Torresin mukaan vain harva kirjailija sisällyttää espanjankielisen aineiston täysin kaksikielisen puhujan tavoin tekstiinsä. (Torres 2007.)

2.3.2 Kaunokirjallisuudessa käytetyt käännösstrategiat

Yllä olen käsitellyt useita tutkimuksia lähinnä siltä kannalta, kuinka monikielistä kaunokirjallisuutta tulisi kääntää, mutta nämä tutkimukset eivät kuitenkaan ole kaikki vastanneet kysymykseen, miten käytännössä kääntäjät ovat asian toteuttaneet. Seuraavaksi käyn läpi tutkimuksia, jotka ovat pyrkineet vastaamaan samaan kysymykseen kuin oma tutkielmani.

Lallin (2014) tutkimus käsittelee Mikael Niemen romaania *Mannen som dog som en lax* ja sen suomennosta. Romaanissa on meänkielistä aineistoa ja Lallin päämääränä on tutkia, miten aineistoa on käsitelty käännöksessä. Hän käyttää analysoinnissaan Erikssonin ja Haapamäen [2011] analysoinnin mallia. Hän keskittyy aineistossaan vain ilmeiseen koodinvaihtoon ja sen kääntämiseen pääasiassa monikielisyyden muodon näkökulmasta. Hän myös sivuaa monikielisyyden funktiota. Aineistoa tutkiessa hän havaitsi, että suomenkielisessä käännöksessä meänkielistä aineistoa on määrällisesti enemmän kuin ruotsinkielisessä alkuteoksessa. Kääntäjä on sekä lisännyt meänkieltä käännökseensä että toistanut meänkielisiä sanoja. Osa toistoista johtuu siitä, että alkuperäisteoksessa nämä ovat olleet ruotsinkielellä ja meänkielinen sana on vastannut suomenkielistä sanaa. Lall on kuitenkin laskenut nämä mukaan meänkieliseen ainekseen. Käännöksessä esiintyy lisäksi muutama poisto. Romaanien välillä on eroa myös meänkielisen aineksen merkinnässä. Ruotsinkielisessä teoksessa meänkielen merkitsemiseen on usein käytetty sekä typografista merkintää että käännöstä, kun taas suomenkielisessä teoksessa on lähinnä käytetty typografista merkintätapaa. Lisäksi suomennoksessa esiintyy meänkieltä enemmän kokonaan merkitsemättömänä kuin alkuperäisteoksessa. (Lall 2014.)

Venemiehen (2009) aineistona on neljä ruotsinkielistä romaania, *Underbara kvinnor vid vatten*, *Colorado Avenue*, *Vådan av att vara Skrake* ja *Lugna favoriter* sekä niiden suomennokset ja saksannokset. Tutkimuksessa tarkastellaan romaanien monikielisyyttä sekä sitä, mitä monikielisyydelle tapahtuu käännöksessä. Tulokset poikkeavat toisistaan suuresti. Kahdessa

romaanissa suomennoksien kääntäjät on säilyttänyt koodinvaihdon, yksi on häivyttänyt sen ja yksi käänsi koodinvaihdon murteelle. Saksannoksissa yksi on lähes kokonaan häivyttänyt koodinvaihdon, yksi on jättänyt koodinvaihdon samanlaiseksi kuin alkuperäisessä, yksi säilytti kaiken paitsi suomenkielisen koodinvaihdon ja yksi säilytti lähes kaiken, mutta häivytti saksankielisen. Kummassakin kielessä suurin osa kääntäjistä oli pyrkinyt säilyttämään koodinvaihtoa ja monikielisuuden tuntua. (Venemies 2009.)

Tuoreena tutkimuksena on Palmin (2018) laatima pro gradu -tutkielma Witi Ihimaeran englanninkielisestä romaanista *The Whale Rider* ja sen suomenkielisestä käännöksestä. Koodinvaihto tapahtuu romaanissa maorin kielelle. Tutkielman kaksi pääkysymystä ovat: “Mitä paikallisia käännösstrategioita kirjailija ja suomentaja ovat käyttäneet vieraskielisten tekstisekvenssien kääntämisessä ja poikkeavatko suomentajan ratkaisut kirjailijan ratkaisuksista?” ja “Millainen on ollut suomentajan kokonaiskäännösstrategia monikielisen lähdetekstin kääntämisessä: onko suomentaja pyrkinyt säilyttämään vai häivyttämään lähdetekstin monikielisuuden?” (Palm 2018: 36). Hän on tarkastellut sekä alkuperäisteoksessa kirjailijan tekemiä käännösstrategioita että suomennoksen kääntäjän käännösstrategioita ja vertaillut niitä toisiinsa. Kirjailija itsessään oli käyttänyt monia strategioita sisällyttääkseen maorin kieltä englannin kielen sekaan ja suomentaja oli pysynyt hyvin lähtötekstiuskollisena. Eniten käytetty strategia oli tekstinsisäinen kääntäminen, jossa maorinkieliset ainekset on käännetty juoksevan tekstin sisälle. Suomentaja on lisännyt yhden teksinsisäisen käännöksen verrattuna alkuperäiseen romaaniin. Toiseksi yleisin strategia oli “kontekstivihjeen lisääminen tai tekstikontekstin muotoileminen tavalla, joka avaa vieraskielisen tekstiaineksen merkitystä (Palm 2018: 87).” Lisäksi strategioina oli käytössä selityksen lisäämistä ja eksplikointia eli selittämistä, mutta näitä sekä kirjailija että suomentaja käyttivät vain harvoin. Palm mainitsee vielä typografiset keinot käännösstrategioina, mutta hänen mukaansa sitä ei käytetty korostamaan vieraskielistä aineistoa, vaan ennemminkin romaanin moniäänisyyttä. (Palm 2018.)

Myös Nurminen (2013) on pyrkinyt tutkimaan, minkälaisia strategioita kääntäjät ovat hyödyntäneet niin koodinvaihdon kuin epästandardin kielen kääntämiseksi. Artikkelissaan hän käy näitä strategioita läpi hyvin pintapuolisesti, mutta kertoo koodinvaihdon kääntämisessä käytettävän monenlaisia strategioita, kuten sekä kotouttamista että vieraannuttamista samoin kuin näiden yhdistelmää. Joissakin käännöksissä vierauden tunne oli häivytetty kokonaan, kun taas osassa oli lisätty selityksiä lukijalle. Epästandardin kielen kanssa puheenomaisuus oli käännöksissä säilytetty. (Nurminen 2013.)

Kappaleessa 2.2.1 olen kuvaillut Lanton (2014) tutkimusta kirosanojen käytöstä kaksikielisten henkilöiden puheesta, mutta kirosanoja on tutkittu myös kirjallisuudessa kääntämisen näkökulmasta. Tutkimusta ovat tehneet ainakin Enell-Nilsson ja Hjort (2013) tutkiessaan Snabba cash -romaanin suomen-, saksan- ja englanninkielisiä käännöksiä. Alkutekstissä on yhteensä 50 voima- ja haukkumasanaa, joista englanninkielisiä on 35, espanjankielisiä 13 ja turkinkielisiä kaksi. Enell-Nilsson ja Hjort (2013: 100) ovat luokitelleet nämä

1. interjektioilmauksiin eli joko interjektioina tai osana interjektiokonstruktiota käytetyt voima- ja haukkumasanat
2. intensifioiviin ilmauksiin eli voima- ja haukkumasanoihin, jotka liittyvät seuraavaan substantiiviin, adjektiiviin tai adverbiin sekä vahvistavat sen merkitystä tai tuovat sille lisämerkityksen
3. muodostelmiin eli voimasanojen pohjalta muodostettuihin erilaisiin johdoksiin, yhdyssanoihin ja fraaseihin
4. kohdennettuihin pejoratiivisiin konstruktioihin (haukkumasanat, erilaiset toivotukset ja muut ilmaukset, joilla on selvä kohde).

Yleisin romaanissa käytetty englanninkielinen lekseemi on *fuck*, espanjankielisistä lekseemeistä *pendejo*. Yleisin voima- ja haukkumasanojen vieras kieli on englanti. Enell-Nilsson ja Hjort eivät käyttäneet mitään valmista mallia, vaan loivat oman käännösratkaisujen jaottelun aineistosta esiin nousseista kategorioista. *Siirrossa* alkutekstin vierasperäinen elementti esiintyy sekä alkutekstissä että käännöksessä samanlaisena tai lähes samanlaisena ja monikielisyys joko säilyy tai katoaa riippuen käännöksen pääkohdekielestä. *Kohdekielisessä käännöksessä* vierasperäisen ilmauksen sijaan käytetään kohdekielistä ilmaisua. *Siirrossa ja selityksessä* vierasperäinen ilmaus esiintyy sekä alkutekstissä että käännöksessä, mutta käännökseen on lisätty selitys. *Poistossa* vierasperäisen elementin sisältävä kohta on poistettu ja *lisäyksessä* monikielinen elementti on lisätty käännöksessä kohtaan, jossa alkutekstissä ei ole kielenvaihtoa ollut. (Enell-Nilsson & Hjort 2013: 102–103.) Suomennoksessa on käännösratkaisuna käytetty eniten siirtoa, sitten kohdekielistä käännöstä ja vähiten poistoa. Monikielisyys ja tabu ovat kummatkin säilyneet käännöksessä. Myös saksankielisessä käännöksessä on käytetty eniten siirtoa ja siitä seuraavaksi kohdekielistä käännöstä, mutta poiston sijaan on käytetty siirtoa ja selitystä. Myös saksannoksessa on säilynyt sekä

monikielisyys että tabu. Englanninkielisessä käännöksessä puolestaan on käytetty vain kahta käännösratkaisua, siirtoa ja käännöstä. Siirtoa on käytetty lähes jokaisen monikielisyyden kohdalla. Tässä käännöksessä ei kuitenkaan monikielisyys ole säilynyt, vaikka tabu on. (Enell-Nilsson & Hjort 2013.)

3 Menetelmät

Tässä luvussa esittelen käyttämäni tutkimusmenetelmän ja aineistonkeruun. Kerron myös lyhyesti, miten olen aineistoa käsitellyt analyysiä varten ja mikä analyysimenetelmäni on.

3.1 Tutkimusmenetelmä

Tilastokeskus määrittelee kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen seuraavalla tavalla: “Kvalitatiivisessa yhteiskuntatutkimuksessa tutkijan etukäteen laatimien kysymysten asemasta tutkimushenkilöt saavat suhteellisen vapaamuotoisesti kertoa aihealueeseen liittyvistä kokemuksistaan ja mielipiteistään esimerkiksi syvähaastatteluissa tai ryhmätilanteessa. Tämä ns. ymmärtävä menetelmä antaa mahdollisuuden kartoittaa yhteiskuntailmiöitä niiden kaikessa rikkaudessaan. Sitä käytetään joko itsenäisenä tutkimusmenetelmänä tai yhdessä kvantitatiivisen tutkimuksen kanssa.” (Tilastokeskus 2020a.) Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tutkia ilmiöitä, ihmisiä ja heidän elämäänsä ja tavoitteena on pääasiassa teorian kehittäminen eikä niinkään sen todentaminen. Laadullinen tutkimus on usein aineistolähtöistä, jolloin tutkimussuunnitelma ja -kysymys voivat muokkautua tutkimuksen aikana, eikä aineisto usein ole suurta. Aineistoa kerätään harkinnanvaraisesti ja se rajataan tutkijan asettamien rajojen mukaan. Tutkija on hyvin keskeisessä asemassa myös aineiston analyysissä ja tulosten tulkitsemisessa, jolloin analyysi voi olla hyvinkin subjektiivista. (KvaliMOTV 2020c, 2020d; Järvenpää 2006.)

Kvantitatiivisen eli määrällisen tutkimuksen Tilastokeskus sen sijaan määrittää näin: “Kvantitatiivinen yhteiskuntatutkimus kuvaa ja tulkitsee yhteiskuntailmiöitä tieteen yleisen logiikan mukaisesti kehittämällä mahdollisimman tarkkoja mittausmenetelmiä, keräämällä tutkimusaineistot esimerkiksi edustavien väestötösten perusteella ja soveltamalla tilastotieteen menetelmiä saatuihin aineistoihin oikeiden johtopäätösten tekemiseksi.” (Tilastokeskus 2020b.) Toisin kuin laadullisessa, määrällisessä tutkimuksessa tavoitteena on luokitella ja löytää syy-seuraussuhteita tilastollisin ja laskennallisin menetelmin. Tulokset ovat mitattavia ja koska usein aineisto on suurta, voidaan tuloksien olettaa edustavan tutkittavaa ilmiötä yleisesti. Koska analysoitava aineisto koostuu laskennallisesti ja tilastollisesti kerätystä aineistosta, ei tutkijalla ole yhtä paljon vapauksia aineiston analysoinnissa kuin laadullista tutkimusta

tehdessä, vaan hän tarkastelee aineistoa ns. ulkoa eikä hän tee analyysiä yhtä subjektiivisesti kuin laadullisessa tutkimuksessa. (Almeida, Faria & Queirós 2017; Jyväskylän yliopisto 2015.)

Aineistolähtöisessä tutkimuksessa tutkijan pääpaino on aineistossa eikä teoriassa. Tämä tarkoittaa, että aineistoa ei analysoida teorian pohjalta, vaan teoriaa rakennetaan aineiston analyysin pohjalta. Analyysi ei testaa jo olemassa olevaa teoriaa. Tämän vastakohtana pidetään teorialähtöistä tutkimusta, jossa aineistoa katsotaan olemassa olevan teoreettisen viitekehyksen läpi, ja pyritään testaamaan teorian paikkansapitävyys. Näiden kahden välimaastossa on teoriasidonnainen analyysi, jossa aineisto ei suoraan testaa valmista hypoteesia tai teoriaa, mutta aineiston analyysin perusteluiden pohjana on olemassa oleva teoriatausta. (KvaliMOTV 2020a.)

Vaikka laadullisessa tutkimuksessa pääosin aineistoa ei tutkita numeerisin keinoin, voi aineiston kvantifioimisella olla hyötyä laadullisessakin tutkimuksessa. Laskennallisilla keinoilla voi olla mahdollista saada aineistosta paremmin otetta kuin pelkästään aineiston uudelleen lukemisella ja sillä voi myös varmistua siitä, että päätelmät perustuvat todellisiin huomioihin, jolloin tutkimuksen luotettavuus paranee. (KvaliMOTV 2020b.)

Tämä pro gradu -tutkielma on teoriasidonnainen laadullinen tutkimus, jossa käytetään kvantifiointia aineiston analyysin apuvälineenä. Tutkimukseni pohjalla on käännöstutkimuksen teoria, jota käytän analyysimetodina, mikä tekee tutkimuksesta teoriasidonnaista, mutta aineisto ja koodinvaihdon kääntäminen ilmiönä on silti keskipisteessä, mikä tekee tutkimuksesta laadullisen. Kvantifioin aineistoa nähdäkseni, kuinka paljon mitäkin käännösstrategiaa kääntäjä on käyttänyt.

3.2 Aineistonkeruu

Aineistoni keräsin manuaalisesti lukemalla läpi fyysiset romaanit sekä niiden käännökset ja kirjoitin kaikki koodinvaihtoa sisältävät kohdat sivunumeroineen Google Sheets -taulukkoon. Tästä taulukosta on esimerkkikuva (kuva 1) alla. Kummallekin romaanille laadin oman taulukon, johon kirjoitin myös käännöksien koodinvaihdot. Kirjasin sekä suomenkielisen että saksannoksen koodinvaihdot samalle riville eri sarakkeisiin ja liitin sivunumerot omiin sarakkeisiin samalle riville. Lisäsin taulukkoon mukaan sivunumerot, jotta pystyin palaamaan takaisin siihen kohtaan teosta, mikäli tarvitsin ympäröivää kontekstia analyysin tekoa varten.

Mikäli koodinvaihtoesiintymää ei löytynyt käännöksestä, tai lisäyksen tapauksessa alkuperäisessä romaanissa, kirjasin riville EI OLE tai OSA POISTETTU. Mikäli kohta löytyi ilman koodinvaihtoa, kirjasin kohdan ylös sivunumeroineen.

	A	B	C	D	E
1	Ruttokellot		Blutglocke		Strategia
2		11 "Finnair 355, contact Copenhagen 126,4, good morning", Kööpenhaminan aluelennonjohto sanoi.		OSA POISTETTU	POISTO
3		11 "126,4 Finnair 355, good morning", perämies Hyvönen vastasi.		OSA POISTETTU	POISTO
4		25 "Outer marker Finnair 355", Viktor sanoi lennonjohdolle		OSA POISTETTU	POISTO
5		25 "Finnair 355, runway vacated, wind 100 degrees 3 knots, 100 percent high intensity lights on."		OSA POISTETTU	POISTO
6		25 "Thank you, cleared to land", Viktor vastasi rauhallisella äänellä, vaikka oli kaikkea muuta kuin rauhallinen.		OSA POISTETTU	POISTO
7		25 "Confirming."		OSA POISTETTU	POISTO
8		43 "Gotov", mustapartainen kaappaja huusi ja veti silmilleen tiukkoja uimalaseja muistuttavat suojalasit.		OSA POISTETTU	POISTO
9		43 "Minutotshku", mustapartainen huusi.		OSA POISTETTU	POISTO
10		43 "Poshol"		OSA POISTETTU	POISTO
11		55 Luurangon kädessä oli auki rullattu kääro, jossa oli teksti <i>Tshornaja Smerť</i> , Musta surma.	15 Das Skelett hielt eine offene Schriftrolle in der Hand, auf der zu lesen stand: <i>Tschornaja Smerť</i> , Der schwarze Tod.		2
12		EI OLE	17 Die deutschen Polizisten folgten ihren finnischen Kollegen in den Wald hinein, wo ein Bereich mit reflektierendem Kunststoffband abgesperrt war, das die Aufschrift POLIISI trug.		LISÄYS
13		71 FBI:ssa Johanna olisi käyttänyt tämän rikoksen takana olevasta henkilöstä nimitystä <i>Organized Offender</i> . Hän oli suunnitelmallinen, järjestysthakuinen, itsevarma ja määrätietoinen.	26 Beim FBI hätte Johanna für die Person hinter diesem Verbrechen die Bezeichnung <i>Organized offender</i> gewählt: planmäßiges Vorgehen, auf Systematik bedacht, selbstsicher und zielstrebig.		2
14		EI OLE	30 <i>Korol umer. Pust dolgo schyvjot korol!</i>		LISÄYS

Kuva 1. Romaanin *Ruttokellot* esimerkkitaulukko

Koska olen käynyt romaanit läpi manuaalisesti, on minulta voinut jäädä osa koodinvaihdosta huomaamatta ja siten analyysistä on voinut jäädä pois jokin koodinvaihtokohta. Aineistoni on kuitenkin kattava, minkä vuoksi yksittäisen koodinvaihdon poisjääminen ei vaikuta lopputulokseen.

3.3 Aineiston käsittely

Olen laskenut yhdeksi koodinvaihdoksi yhden virkkeen tai repliikin sisällä olevan monikielisyyden suomenkielisen version mukaan. Tämän vuoksi yksi koodinvaihto voi kuulua useampaan strategiaan. Näin ollen vaikka seuraavassa tekstipätkässä on useampi termi, on se yksi koodinvaihtoesiintymä:

Gennaja inzhenerijan – geenitekniikan – ja *bakteriologitsheskaja vojnan* – bakteriologisen sodankäynnin – yhdistäminen oli luonut suunnattomat mahdollisuudet uuden sukupolven bioaseille.

Esimerkki yhden koodinvaihtoesiintymän sisällä olevasta kahden eri strategian käytöstä löytyy seuraavassa tekstipätkässä. “Lady”-sanaan käytetty strategia kuuluu omaan luokkaansa ja termi “upper class” omaansa.

Puheen korostuksesta ja olemuksen varmuudesta päätellen lady oli yläluokkaisesta perheestä, jossa tunteiden näyttämiseen ainakaan vieraiden läsnäollessa ei alennuttu.

Vielleicht lag es daran, dass die Lady – dem Akzent und der Sicherheit ihres Auftretens nach zu urteilen – vermutlich aus einer Familie der *upper class* stammte, wo man sich nicht dazu herabließ, in Anwesenheit von Fremden Gefühle zu zeigen.

Kaikki kerätyt koodinvaihdot on käsitelty Google Sheets -taulukoissa. Kun olin kerännyt koko aineiston kasaan omiin taulukoihin, merkkasin kunkin rivin edellä mainitun käännösstrategioiden listan mukaan numeroihin 1–4 sekä *poistoon*, *lisäykseen* tai *muutokseen*, sillä myös nämä löytyivät aineistosta. Nämä merkinnät laitoin omalle sarakkeelle kunkin koodinvaihtorivin loppuun. Mikäli samassa kohdassa oli käytetty kahta strategiaa, kopioin rivin ja loin sille oman rivin.

Näistä merkinnöistä laadin kaksi kuvaajaa analysointia varten. Yksi kuvaaja on pylväskuvaaja, josta tulee esille, kuinka monta kertaa mitäkin merkintää löytyy. Toisessa kuvaajassa esiintyy tämä sama tieto prosenteissa. Näitä varten käytin Google Sheetsin omia kuvaajatyökaluja, *Insert chart*. Tämä laatii automaattisesti valitun kuvaajan, tässä tapauksessa pylväskuvaajan ja ympyräkuvaajan, ja laskee esiintymät kuvaajaan.

Yksittäisten koodinvaihtoesiintymien lukumäärän laskin laatimalla samaan tiedostoon uuden taulukon ja etsimällä kaikki koodinvaihtoesiintymät riveistä sekä poistamalla rivit, joissa ei ollut koodinvaihtoesiintymää. Tämän tehtyäni pystyin näkemään rivien lukumäärästä koodinvaihtojen määrän.

Lisäksi jaoin eri käännösstrategiat omiin taulukoihinsa, jotta pystyin erottelemaan, miten eri strategiat jakautuivat eri koodinvaihtoesiintymien välille. Koodinvaihtoesiintymät jaoin viiteen eri kategoriaan: dialogeihin, hahmojen lukemiin teksteihin, tieteellisiin nimiin, selityksen tai käännöksen sisältävään esiintymään tai muuhun. Muu-kategoriaan laitoin kaikki esiintymät, jotka eivät sopineet muiden kategorioiden alle. Osa koodinvaihtoesiintymistä lukeutui useampaan kategoriaan. Esimerkiksi dialogissa voi esiintyä tieteellinen nimi joko yksin, jolloin

se kuuluu vain yhteen kategoriaan, tai selityksen tai käännöksen kanssa, jolloin se kuuluu kahteen. Koodinvaihtoesiintymiä oli kaikkein eniten dialogissa.

3.4 Analyysimenetelmä

Luvussa 2.1 esittelin kolme eri koodinvaihdon määritelmää, jotka kaikki olivat ydinajatuksiltaan hyvin samankaltaiset, mutta ne erosivat toisistaan tarkkuudella. Tässä tutkielmassa käytän Gardner-Chlorosin ja Westonin (2015: 186) määritelmää koodinvaihdosta: koodinvaihto on useamman kielen tai variaation käyttöä saman tekstin sisällä. Tämä oli määritelmistä kaikkein yksinkertaisin ja Gardener-Chloros ja Weston käyttävät sitä nimenomaan kirjallisuudessa esiintyvistä koodinvaihdosta. Koska oma tutkielmani keskittyy kirjalliseen koodinvaihtoon, koen tämän määritelmän soveltuvan kaikkein parhaiten tähän yhteyteen.

Käytän Cincottan (1996: 3) esittämiä käännösstrategioita analyysini pohjalla. Nämä on esitelty tarkemmin luvussa 2.3.1. Valitsin nämä strategiat, koska niissä keskitytään erilaisiin käännösstrategioihin. Lista on sekä kattava että yksinkertainen ja soveltuu siten hyvin erilaisen aineiston analysointiin. Strategioissa on otettu hyvin huomioon erilaiset mahdolliset tilanteet, joihin kääntäjä mahdollisesti törmää monikielisessä kirjallisuudessa, sekä erilaiset tavat, joilla kääntäjä mahdollisesti suhtautuu monikieliseen ainekseen.

Oletukseni mukaan käännöksissä on käytetty pääasiassa kahta ensimmäistä strategiaa. Toisen strategian avulla pystytään pitämään vieraskieliset elementit myös käännöksessä, kun taas ensimmäisellä varmistetaan, että lukija ymmärtää koko tekstin sisällön, vaikka Cincottan mielestä silloin jääkin jokin uupumaan käännöksestä. Slangin tai puhekielen käyttö vieraan kielen sijaan voi tuntua lukijasta oudolta eikä käännöksen lukijalle välity samanlaista tunnetta kuin alkuperäisteoksen lukijalle. Myös neljäs strategia on mahdollinen, sillä siinäkin pidetään yllä vierauden tunnetta tekstissä, ja on Cincottan mielestä paras strategia. Toisen strategian käyttäminen sitoisi aineistoni tiettyyn paikkaan ja tiettyihin kansallisuuksiin, kun taas neljäs strategia vapauttaisi tekstin muuhunkin kontekstiin.

Tämän menetelmän avulla pyrin vastaamaan kysymykseen, miten alkuperäisteoksen monikielinen aines on käännetty. En pyri määrittelemään koodinvaihdon funktiota tai vastaamaan kysymykseen, miksi jokin käännösratkaisu on tehty, vaan ainoastaan analysoin

mitä strategiaa on käytetty. Tutkimuksen tavoitteena ei myöskään ole tarkastella typografisia ratkaisuja, kuten kursiivin käyttöä, mutta tulen yleisellä tasolla käymään läpi typografiset keinot ja niiden käytön.

4 Aineisto

Tässä luvussa esittelen sekä kirjailija Ilkka Remeksen, kääntäjä Stefan Mosterin että käyttämäni aineiston. Aineistoksi olen valinnut romaanit *Ruttokellot* ja *Hiroshiman portti*.

4.1 Kirjailija ja kääntäjä

4.1.1 Ilkka Remes

Ilkka Remes on vuonna 1962 syntynyt luumäkeläinen jännitysromaanien kirjailija. Hänen henkilökohtaisesta elämästään ei tiedetä paljoa, sillä suosiosta huolimatta hän on onnistunut välttelemään julkisuutta. Se kuitenkin tiedetään, että hän on valmistunut Turun yliopistosta kauppatieteiden maisteriksi ja opiskellut Lontoossa viestintää ja työskennellyt alalla sekä Suomessa että ulkomailla. (WSOY 2020.) Remeksen esikoisromaani on *Pääkallokehrääjä* (1997), ja se on voittanut vuonna 1998 Kalevi Jäntin palkinnon (Kirjasampo 2020).

4.1.2 Stefan Moster

Stefan Moster on vuonna 1964 Meinzissa syntynyt kirjailija ja kääntäjä. Hän on opiskellut Berliinissä ja asunut useita vuosia Suomessa. Mosterin esikoisromaani *Die Unmöglichkeit des vierhändigen Spiels* julkaistiin vuonna 2009 kustantajana hampurilainen Mareverlag. Remeksen romaanien lisäksi hän on kääntänyt suomesta saksaksi muun muassa Juha Itkosen ja Kari Hotakaisen romaaneja. Vuonna 2001 hän sai Suomen valtion kääntäjäpalkinnon työstään. (Deutscher Taschenbuch Verlag 2020, literaturport 2020.)

4.2 Ruttokellot

Ruttokellot on WSOY:ltä vuonna 2000 ilmestynyt Ilkka Remeksen romaani. Saksannos *Blutglocke* julkaistiin vuonna 2007, ja kustantajana toimi Deutscher Taschenbuch Verlag. Kääntäjänä on toiminut Stefan Moster, joka on ollut kaikkien Remeksen saksannosten tekijä.

Romaanin päähenkilönä toimii KRP:n poliisipsykologi Johanna Vahtera. Antagonistina eli päähenkilön vastustajana on Artem Granov (saks. Rem Granow), venäläisen mafiapomon poika. Lisäksi tapahtumiin tiiviisti osallisena on entinen journalisti ja nykyinen mainoskuvaaja Otso Vaismaa (saks. Nick Boyd) sekä Pentti Juvonen (saks. Erwin Beck).

Mielenkiintoista on, että alkuperäisteos ja käännös eivät vastaa toisiaan. Pääjuoni on pysynyt samana, mutta käännöksessä moni tärkeäkin yksityiskohta on muutettu. Kuvailen ensin alkuperäisen romaanin juonen ja kuvailen sitten tarkemmin käännöksessä olevia muutoksia.

Romaani alkaa lentokonekaappauksella. Koneessa on Suomen ylintä valtiojohtoa ja tilanteeseen tuodaan Vahtera neuvottelemaan venäläisten kaappareiden kanssa. Pääministeri kuitenkin ammutaan neuvottelutilanteen aikana, ja kaapparit pääsevät pakoon. Tästä alkaa suuri poliisioperaatio ja Vahtera yrittää selvittää, kuka on todella syypää pääministerin murhaan.

Samalla venäläisen mafiapomon poika Granov juonii kostaakseen suomalaisille äitinsä murhan ja päästäkseen kiinni Suomen politiikkaan. Hän tapatti pääministerin, jotta ulkoministeri Juvonen nousisi valtaan ja seuraavaksi presidenttiehdokkaaksi. Tätä varten hän on kehittänyt monimutkaisen juonen, jossa hän käyttää hyväkseen mediaa ja biologisia aseita aiheuttaakseen sekasorron Suomessa. Tässä häntä auttaa Vaismaa, jonka hän houkuttelee suurella rahamäärällä Venäjälle kuvaamaan uutismaista propagandaa ja joka lopulta päättyy perheineen Granovin vangiksi. Kaikki ei kuitenkaan mene täysin suunnitelmien mukaan ja Vahtera pääsee Granovin kannoille.

Saksannoksesta puuttuu lentokonekaappaus kokonaan. Sen tilalle on kehitetty paljon lyhyempi alustus, jossa uhrina on Suomen pääministerin sijaan Saksan pääministeri. Pääministeri joutuu uhriksi poikansa kaappauksen vuoksi. Tämä tapahtuu Suomessa, jolloin Suomen poliisivoimat pyrkii ratkomaan tapausta, mutta mukana on myös Saksan poliisi. Granov pyrkii Suomen sijaan ottamaan vallan Saksassa samalla tekniikalla kuin alkuperäisessä romaanissa. Käännöksessä on siis sama juoni, mutta henkilöiden nimet on muutettu, pääpaikkana on Saksa ja käännökseen on tuotu elementtejä Saksan historiasta ja politiikasta.

4.4 Hiroshiman portti

Hiroshiman portti on vuonna 2004 ensimmäistä kertaa WSOYllä julkaistu Ilkka Remeksen romaani. Saksannos on nimeltään *Das Hiroshima-Tor*, ja se ilmestyi vuonna 2006 Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG:lta.

Romaanin päähenkilö on Antti Korpi (saks. Timo Nortamo), joka työskentelee EU:n rikostiedusteluyksikössä TERAssa. Hän on tuttu hahmo Remeksen aiemmista teoksista, kuten *Ikiyö* (2003), ja hänet mainitaan myös *Ruttokellon* saksannoksessa. Lisäksi romaanissa suuressa roolissa ovat Kiinan ja Pohjois-Amerikan salaisten tiedusteluyksiköiden agentit Kim Jørgensen ja Dick Novak sekä heidän tiimensä ja suomalainen ympäristönsuojelija Heli Larva.

Antti Korpi saa tietoonsa Suomeen liittyvää KGB-materiaalia, jonka aitoutta hän lähtee selvittämään. Materiaalin toi Ranskaan eräs nainen, joka murhattiin siellä. Tämä murha on mysteeri paikalliselle poliisille ja kansainväliset viranomaiset kiinnostuvat tapauksesta ja alkavat ratkomaan mysteeriä. Tapahtumat lähtevät tästä kuitenkin paisumaan, kun Korpi saa uhkauksen Yhdysvalloilta lopettaa omat tutkintansa ja TERAlta potkut. Hän ei kuitenkaan hevillä luovuta, kun totuus pitää selvittää ja tuoda päivänvaloon. Materiaalin taustojen selvittäminen vie Korven läpi Euroopan tutkijalta ja tieteenalalta toiselle ja joka kulman takana piilee vaara. Lopulta kaikki johtolangat johtavat Korven Italiaan ja japanilaisen hiukkastutkijan maailman mullistavan löydöksen äärelle. Ennen kuin löydös kuitenkin päättyy väärin käsiin, Korpi ja hänen toverinsa onnistuvat tuhoamaan todistusaineiston ja he pystyvät pysäyttämään samanlaisen tuhon kuin Hiroshimaan pudotettu pommi aikoinaan aiheutti.

5 Analyysi

Analysoin Ilkka Remeksen kahta romaania ja niiden käännöksiä, *Hiroshiman portti* ja *Ruttokellot*. Analysoinnin työkaluna käytän Cincottan (1996: 3) listaa mahdollisista käännösstrategioista:

1. Vierasperäistä ainesta ei ole säilytetty, vaan kaikki on käännetty kohdekielelle
2. Vierasperäinen aines on säilytetty samalla lähdekielellä
3. Vierasperäinen aines on käännetty kohdekielen slangilla tai puhekielellä
4. Vierasperäinen aines on käännetty toisella kohdekielellä.

Kummassakin käännöksessä on käytetty ylivoimaisesti eniten kohdan kaksi mukaista strategiaa eli vierasperäinen aines on säilytetty samalla lähdekielellä. Tämän strategian lisäksi on käytetty ensimmäistä strategiaa eli vierasperäinen aines on käännetty kohdekielelle. Kahta viimeistä strategiaa ei ole kummassakaan käännöksessä käytetty ollenkaan, mutta sen sijaan kummassakin käännöksessä on tämän listan ulkopuolelta tehty käännökseen lisäyksiä eli vierasperäistä ainesta on käännöksessä kohdissa, joissa sitä ei ole alkuperäisessä tekstissä esiinny. Monikielisyyttä on myös poistettu käännöksistä. Alla käyn läpi kummatkin romaanit erikseen ja avaan käännöksiä tarkemmin esimerkkien avulla.

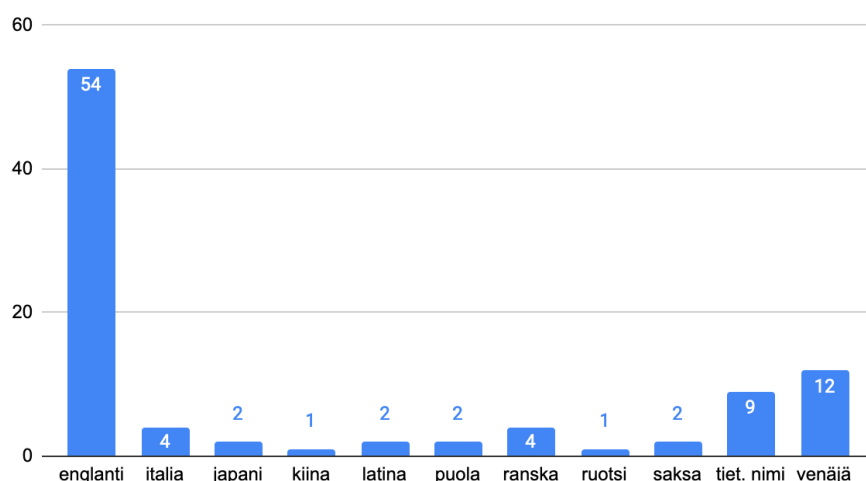
5.1 Romaaneissa käytetyt kielet

Romaaneissa on käytetty yhteensä yhtätoista eri kieltä, joista yhden olen luokitellut tieteellisen nimen alle, sillä nämä voivat koostua useasta eri kielestä, mutta ryhmittyvät kuitenkin omaksi ryhmäkseen. Esimerkkinä tieteellisestä nimestä on *Ruttokelloissa* usein esiintyvä virus *variola major*. Käännöksissä on käytetty yhteensä kymmentä kieltä, mikä on yksi vähemmän kuin alkuperäisteksteissä. Kielistä latina on pudonnut pois käännöksistä, sillä kohdat on kokonaan poistettu.

Kummassakin romaanissa on käytetty ylivoimaisesti eniten englantia, 54 kertaa, ja sen jälkeen johdossa on venäjä, 12 kertaa. Tieteellisiä nimiä on ripoteltu tekstiin useasti, yhdeksän kertaa.

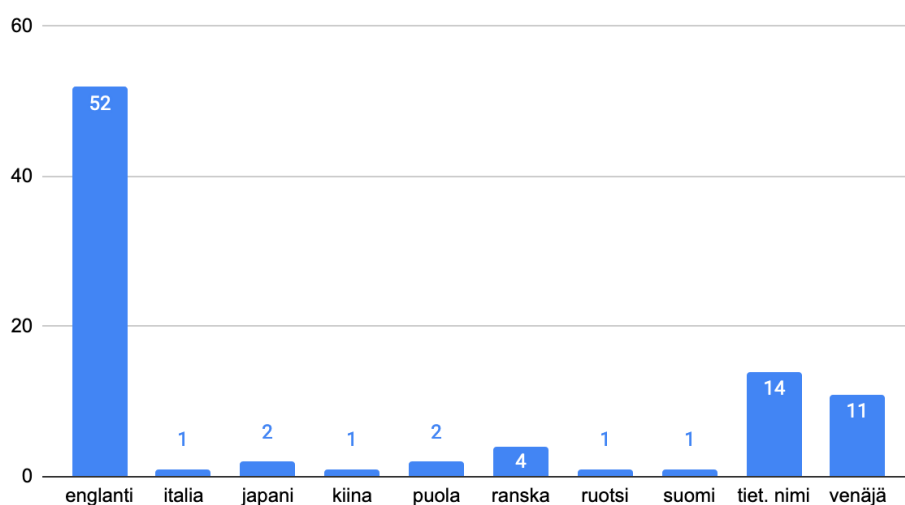
Muita kieliä eli puolaa, saksaa/suomea, ranskaa, ruotsia, italiaa, latinaa, kiinaa ja japania on käytetty vain yksitellen siellä täällä pitkin tekstiä. Myös käännöksissä on käytetty selkeästi enemmän englantia (52 kertaa) kuin muita kieliä. Venäjä ja tieteelliset nimet ovat lähes tasoissa käyttömääriltään (11 ja 14 kertaa), joskin tieteellisiä nimiä on käytetty useammin käännöksissä kuin alkuperäisteksteissä. Alla olevasta taulukosta 1 voidaan nähdä tarkat jakaumat eri kielten välillä alkuperäisteksteissä ja sitä seuraavasta taulukosta 2 käännöksissä.

Kielet - alkuperäisteksti

Taulukko 1. Alkuperäistekstien kielet yhteenlaskettuna

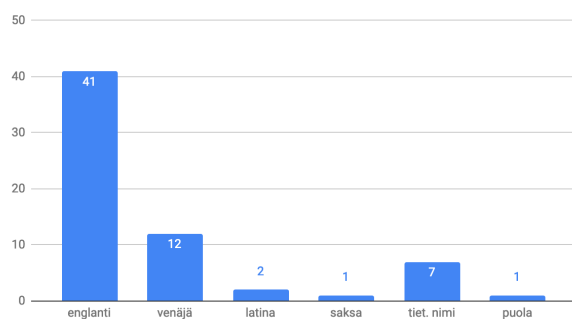
Kielet - käännökset

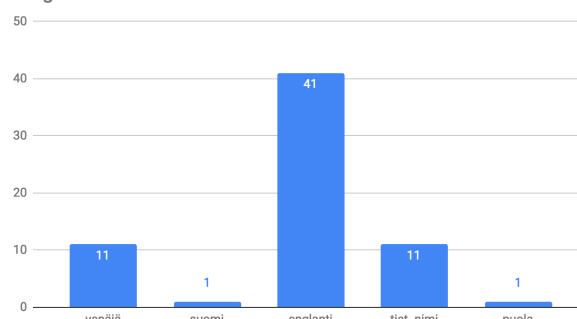
Taulukko 2. Käännöksiä kielten yhteenlaskettuna

Ruttokelloissa on käytetty kuutta eri kieltä, englantia, venäjää, latinaa, saksaa, puolaa ja tieteellisiä nimiä (Taulukko 3). *Ruttokellojen* saksankielisessä käännöksestä latina on jätetty pois eli käytettyjä kieliä jää jäljelle viisi (Taulukko 3). Saksan tilalla on suomi yhtenä vieraista kielistä. Englantia on käytetty kummassakin yhtä paljon, 41 kertaa. Kaikki venäjänkieliset koodinvaihtoesiintymät sijoittuvat tähän romaaniin ja sen käännökseen, samoin kaikki latina ja saksa. Käännöksessä on käytetty venäjää kerran vähemmän kuin alkuperäistekstissä ja tieteellisiä nimiä on käytetty neljä kappaletta enemmän kuin alkuperäistekstissä.

Ruttokello - kielet

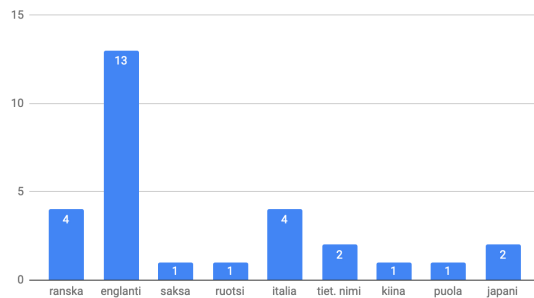
Blutglocke - kielet

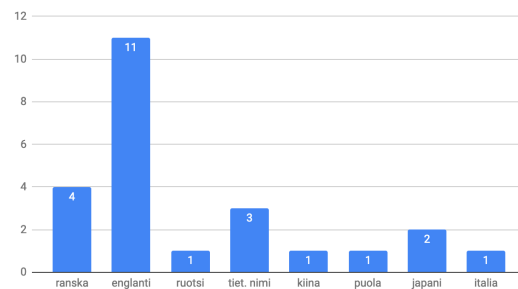
Taulukko 3. *Ruttokellojen* kielet

Hiroshiman portissa on käytetty yhdeksää kieltä: englantia, ranskaa, italiaa, japania, kiinaa, puolaa, saksaa, ruotsia ja tieteellisiä nimiä (Taulukko 4). Saksaa ei ole käännöksessä korvattu muulla kielellä, vaan se on jätetty käännökseen sellaisenaan. Ranskaa on käännöksessä käytetty yhtä usein, mutta italian käyttö on pudonnut neljästä vain yhteen. Tieteellisiä nimiä on myös yksi enemmän kuin alkuperäistekstissä. Muuten kieliä on käytetty yhtä usein käännöksessä kuin alkuperäistekstissäkin.

Hiroshiman portti - kielet

Das Hiroshima-Tor - kielet

Taulukko 4. *Hiroshiman portin kielet*

5.2 Typografiset keinot

Kuten jo aiemmin olen maininnut, en keskity tässä tutkielmassa tarkastelemaan, miten koodinvaihtoa on typografisin keinoin korostettu tai jätetty korostamatta. Kuvailen kuitenkin tässä kohtaa lyhyesti, mitä keinoja on käytetty ja onko niitä käytetty järjestelmällisesti.

Typografia on lyhyesti sanottuna tekstin ulkoasu (Tieteen termipankki 2020c). Se pitää sisällään kaiken fontista kursiviin, alleviivaukseen ja kirjasinkokoon sekä tekstin väriin (Suurnäkki 2011). Sekä *Ruttokelloissa* että *Hiroshiman portissa* on käytetty typografisina keinoina kursiivia ja suuraakkosia sekä yhdessä kohdassa vieraskielinen teksti on erotettu kokonaan muusta tekstistä sisennettynä omaan kappaleeseen. Syytä sille, miksi juuri tämä on erotettu näin selkeästi muusta tekstistä, en ole huomannut. Kyseessä on kyltti, jonka hahmo lukee, mutta muut kyltit ei ole erotettu tekstistä tällä tavalla. Näissä kursiivia ei ole käytetty pelkästään vierasperäisen aineksen kohdalla eikä aina silloinkaan. Saksannokseen on osittain lisätty kursiivia, mutta nämä ovat myös usein koodinvaihtoa, jota siinä kohtaa suomenkielisessä versiossa ei ole. Ainakin yhdessä kohtaa on kursivi poistettu saksannoksesta. Myös suuria kirjaimia on käytetty muutoin kuin koodinvaihtoa osoittamaan. Se on pääosin käytössä, kun on kyseessä esimerkiksi kyltin teksti. Omaksi kappaleeksi kirjattu koodinvaihtoesiintymä on osana hahmon näkemän kyltin kuvausta. Siinä yhteydessä on kuva, jonka alla teksti on. Sama on saksannoksessa, mutta suomenkielisessä versiossa on käytetty kyrillisiä aakkosia, kun taas saksannoksessa on käytetty latinalaisia.

5.3 Koodinvaihdon funktiot

Tavallisesti on vaikea hahmottaa, minkä takia kirjailija on käyttänyt juuri tiettyä kieltä romaanissaan. Osa koodinvaihtoesiintymistä on suoria sitaatteja, kuten laulunsanoja. Osassa esiintymistä ollaan tilanteessa, jossa kertoja ei ymmärrä, mitä joku sanoo hänelle. Esimerkiksi *Ruttokelloissa* lentokonekaappauksen aikana venäläiset puhuvat keskenään eikä kertojana toimiva Juvonen ymmärrä heidän sanojaan, kuten “minutotshku” ja “poshol”. Tällaisissa kohdissa koodinvaihto ilmentää venäjänkielistä puhetta tilanteessa ja tuo esiin hahmojen vierautta. Tässä kohdassa vieraus tuo myös jännitystä, sillä venäläiset hahmot ovat samalla lentokoneen kaappaajia, ja koska Juvonen ei heitä ymmärrä, ei hän myöskään tiedä, mitä kaappaajat pyrkivät tekemään.

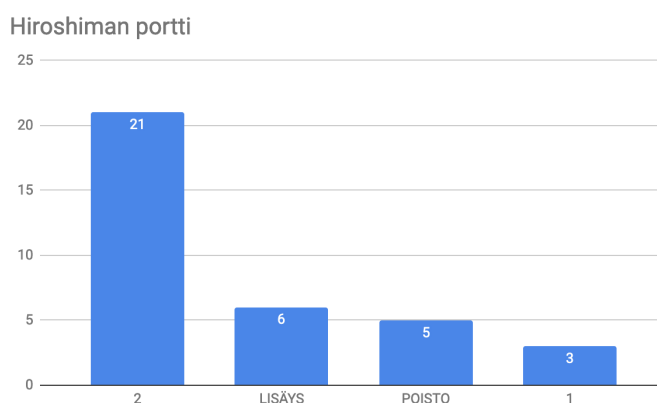
Osa dialogissa esiintyvistä koodinvaihdoista vaikuttaa olevan Montes-Alcalán (2015: 274) kuvaamaa leksikaalista/kulttuurista vaihtoa, jossa vaihto kohdistuu usein yksittäisiin sanoihin. Tästä esimerkkinä *Hiroshiman portissa* monesti tekstissä esiintyvä sana “portolano”, jota käytetään pitkin tekstiä kursivoituna, mutta muuten osana pääkieltä. Tämän esimerkin voisi luonnehtia myös lainaksi Gumperzin (1982: 66) määritelmän mukaan, jossa laina liitetään osaksi käytettyä kieltä.

Yleisesti ottaen monen kielen käyttö tuntuu olevan kirjailijan tyylikeino osoittaa, miten henkilöt kertojien ympärillä puhuvat luonnollisesti. Lukijalle avataan näitä pätkiä tarpeen mukaan juoksevässä tekstissä olevien käännöksiä tai selitysten muodossa, kuten esimerkiksi *Ruttokelloissa*: “FBI:ssa Johanna olisi käyttänyt tämän rikoksen takana olevasta henkilöstä nimitystä *Organized Offender*: hän oli suunnitelmallinen, järjestyshakuinen, itsevarma ja määrätietoinen (s. 71).”

5.4 Käytetyt käännösstrategiat

Hiroshiman portissa esiintyy alkuperäisteoksessa 29 koodinvaihtoa ja saksannoksessa 26. Yksi suomenkielisessä romaanissa esiintyvä koodinvaihto on kääntämättä jättämisen myötä muuttunut ei-koodinvaihdoiksi saksannoksessa. Kummassakin romaanissa esiintyy lähes saman verran koodinvaihtoa. Alla esittelen vielä, miten strategiat ovat jakautuneet numeerisesti.

Kuten alla esittämästäni taulukosta 5 voi nähdä, on *Hiroshiman portissa* käytetty strategiaa numero kaksi (vierasperäinen aines on säilytetty samalla lähdekielellä) 21 kertaa, lisäyksiä on tehty kuusi kertaa, poistoja viisi kertaa ja strategiaa numero yksi (vierasperäistä ainetta ei ole säilytetty) on käytetty kolme kertaa. Strategioita kolme (vierasperäinen aines on käännetty kohdekielen murteella tai puhekielellä), ja neljä (vierasperäinen aines on käännetty toisella kohdekielellä) ei ole käytetty kertaakaan. Käännösstrategiaa numero kaksi on käytetty huomattavasti useammin kuin mitään muuta strategiaa.

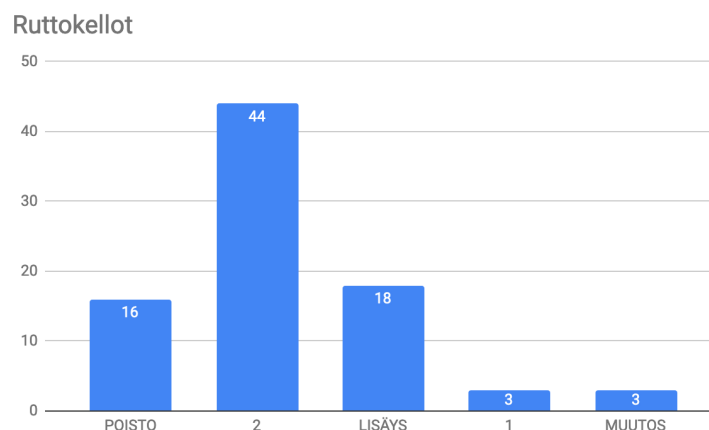

Taulukko 5. *Hiroshiman portissa* käytetyt käännösstrategiat

Ruttokelloissa on huomattavasti enemmän koodinvaihtoa kuin *Hiroshiman portissa*. Tilanteita on yhteensä 64 kappaletta suomenkielisessä romaanissa. Mielenkiintoista on, että tämän romaanin saksannoksessa koodinvaihtoa on tismalleen saman verran, vaikka saksannoksessa on tehty suuria muokkauksia ja koko alku on poistettu. Tässä voisi hyvin jollain toisella tutkijalla olla eri laskutapa, sillä osa näistä koodinvaihdoista on tervehdyksiä, joita käytetään samalla tavalla saksan kielessä. Näissä kohdissa repliikki jatkuu alkuperäisessä suomeksi ja käännöksessä saksaksi, ja koska samoja tervehdyksiä käytetään myös kohdissa, jotka jatkuvat tervehdyksen jälkeen englanniksi, laskin ne mukaan koodinvaihdoksi. Tämä on myös vaikuttanut lisäysten määrään. Näitä tervehdyksiä on kolme kappaletta ja ilman näitä saksannoksen koodinvaihtoja on 61 kpl.

Myös *Ruttokelloissa* on käännösstrategia numero kaksi ollut eniten käytössä. Seuraavaksi eniten on käytetty lisäystä, kuten tapahtui myös *Hiroshiman portin* käännöksessä. Poistoa on käytetty lähes yhtä monta kertaa kuin lisäystä. Tässä käännöksessä on myös tehty muokkauksia vierasperäisyyteen ja käyn ne läpi esimerkein kappaleessa 5.5.3.3. Niin kuin *Hiroshiman portin*

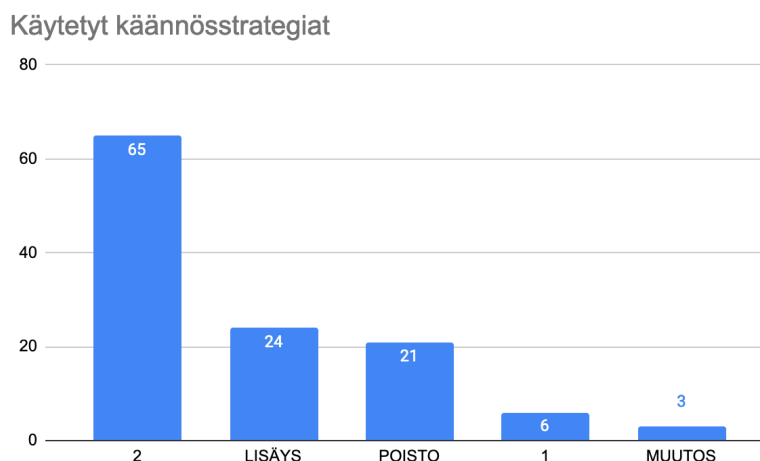
käännöksessä, ei *Ruttokellojenkaan* käännöksessä ole käytetty kahta viimeistä käännösstrategiaa ollenkaan. Strategiaa numero kaksi on käytetty 44 kertaa, lisäystä 18 kertaa, poistoa 16 kertaa, muutosta kolme kertaa, samoin käännösstrategiaa numero yksi. Taulukko 6 havainnollistaa strategioiden käyttöä.

Taulukko 6. *Ruttokelloissa* käytetyt käännösstrategiat

Yhteensä koodinvaihtoa suomenkielisessä versiossa esiintyy 93 kappaletta ja saksannoksessa 90 kappaletta. Käännöksessä on vain kolme koodinvaihtoesiintymää vähemmän kuin alkuperäisessä. Suurin osa näistä on kääntämättä jätettyjä koodinvaihtoja, kuten on jo nähty yllä olevissa taulukoissa, mutta osa on myös lisäyksiä. Alla käyn tarkemmin läpi, miten strategiat jakautuvat kummankin romaanin käännöksissä.

Alla olevassa taulukossa 7 on nähtävissä kaikki käytetyt käännösstrategiat yhteensä. Cincottan jaottelusta on käytetty vain kahta käännösstrategiaa, numeroa yksi ja kaksi. Kuten taulukosta näkee, on käännösstrategiaa numero kaksi käytetty ylivoimaisesti eniten, yhteensä 65 kertaa. Käännösstrategiaa numero yksi on käytetty kuusi kertaa. Cincottan ehdotuksien ulkopuolelta on käytetty myös lisäystä, poistoa ja muutosta, joista lisäystä ja poistoa on käytetty enemmän kuin strategiaa numero yksi. Lisäystä on käytetty 24 kertaa, poistoa 21 kertaa ja muutosta kolme kertaa (vain *Ruttokellossa*).

Taulukko 7. Kaikki käytetyt käännosstrategiat yhteenlaskettuna

Kun verrataan *Hiroshiman portin* ja *Ruttokellon* käännöksiä toisiinsa, voidaan huomata, että erot eivät ole kovinkaan suuret. Toista käännosstrategiaa on kummassakin käytetty vähintään puolet ajasta, mutta *Ruttokelloissa* käyttökertoja on lähes kaksi kertaa enemmän kuin *Hiroshiman portissa*. Ensimmäistä käännosstrategiaa on käytetty kummassakin käänöksessä neljä kertaa. Lisäksi, kuten yllä jo sanottu, *Ruttokelloissa* on käytetty myös strategiana muutosta, jota ei esiinny *Hiroshiman portissa*. Lisäyksiä ja poistoja on käytetty *Ruttokelloissa* enemmän kuin *Hiroshiman portissa*. Tässä vertailussa täytyy ottaa huomioon, että *Hiroshiman portissa* on vähemmän koodinvaihtoesiintymiä kuin *Ruttokelloissa*, joten luvut eivät ole täysin verrannolliset keskenään.

5.5 Käytetyt käännosstrategiat

Tässä luvussa käyn läpi *Ruttokellojen* ja *Hiroshiman portin* käänöksissä käytettyjä koodinvaihtostrategioita ja esittelen niitä esimerkkien avulla. Samalla avaan hieman esimerkkien koodinvaihdon funktioita.

5.5.1 Käännosstrategia 1 eli vierasperäinen aines on käännetty kohdekielelle

Käännosstrategiaa numero 1 eli vierasperäisen aineksen kääntämistä pääkielelle on käytetty vain kolmen erilaisen koodinvaihdon yhteydessä:

1. tekstissä esiintyvän ja henkilöhahmon lukeman
2. dialogissa esiintyvän
3. muuksi luokiteltavan koodinvaihdon kanssa.

Dialogissa esiintyvää koodinvaihtoa on kolme kappaletta, tekstissä esiintyvää kaksi kappaletta ja muuta yksi kappale. Toisin kuin käännösstrategia numero kahden esiintymissä, yhdessäkään tämän käännösstrategian esiintymässä ei tule vastaan toisentyypistä koodinvaihtoa, esimerkiksi dialogin sisällä ei ole selitystä tai käännöstä. Kaikki esiintymät ovat vain yhden tai kahden sanan pituisia ja kaikki ovat englantia. Alla on esimerkki (Esimerkki 1) yhdestä dialogissa esiintyvistä englanninkielisestä koodinvaihtoesiintymästä ja sen saksannoksesta.

Esimerkki 1

"Nyt tiedämme, että mayojen zodiac-laskelmat ja Mars-taulukot pystyivät projisoimaan 26 000 vuoden jaksolle noin vuorokauden virhemarginaalilla."

"Wir wissen heute, dass zum Beispiel die Berechnungen der Tierkreiszeichen und die Mars-Tabellen der Maya eine Abweichung von nur vierundzwanzig Stunden auf eine Zeiteinheit von 26 00 Jahren aufweisen."

Tässä esimerkissä koodinvaihto esiintyy osana muuta dialogia vain yhden sanan verran. Tämä vastaa Montes-Alcalán (2015) kuvaamaa leksikaalista/kulttuurista vaihtoa, jossa koodinvaihto tapahtuu usein sanatasolla ja on helppo upottaa pääkieleen ilman, että puhe häiriintyy tai keskeytyy. Esimerkissä käytetyn repliikin esittää romaanin tekstissä mayalaisiin kalentereihin ja heidän uskomuksiinsa perehtynyt puolalainen tutkija, jolloin zodiac-sana ilmentää kirjassa hänen ammattisanastoaan.

5.5.2 Käännösstrategia 2 eli vierasperäistä ainetta ei ole käännetty

Suurin osa käännösstrategialla kaksi käännetystä koodinvaihdoista esiintyy dialogissa tai muussa henkilöiden välisessä kommunikaatiossa. 65:stä tämän strategian käännöksestä 36 on dialogia, joista vain 13:ssa ei ole kyse koko dialogista tai kokonaisesta virkkeestä. Kielinä ovat ranska, venäjä, englanti ja ruotsi ja näistä kielistä venäjää ja englantia esiintyy eniten.

Esimerkissä 2 on nähtävissä esiintymä, jossa koko repliikki on vierasta kieltä. Kaikki tämänkaltaiset esiintymät ovat lyhyitä, muutamien sanojen esiintymiä. Aineistossa on yksi pidempi dialogi, jonka kielenä on englanti. Tämä on nähtävissä esimerkissä 3. Lisäksi yksi dialogiksi merkitsemäni koodinvaihto on suora ote laulusta, jonka henkilö kuulee radiosta, mikä tarkoittaa, että kirjailija on suoraan lainannut laulua (esimerkki 4). Usea dialogissa esiintyvä koodinvaihto on tervehdys, jota seuraa nimi. Joissain tapauksissa se jatkuu tervehdyksen jälkeen, mutta pääasiassa pelkästään tervehdyksen verran.

Esimerkki 2

"Qu'est ce que c'est passé?" sillalle kävelykeppi kädessään pysähtynyt jalankulkija kysyi nuorelta naiselta.

"Qu'est-ce que c'est passé?", fragte neben ihm ein Passant mit Gehstock.

Esimerkki 3

Hän vastasi niin selkeästi kuin pystyi: "I would like to make an international call... to Finland... do you speak English?"

Er antwortete so deutlich er konnte: "I would like to phone to Germany... do you speak English?"

Suurimmalle osalle näistä kokonaisten virkkeiden esiintymistä (esimerkit 1 ja 2) ei ole mitään käännöstä tai selitystä. Osa näistä dialogissa esiintyvistä koodinvaihdoista ei ole myöskään romaanin henkilöille tuttua eivätkä he aina ymmärrä, mitä joku sanoo. Näin ollen myöskään lukijan ei ole välttämättä tarkoitus ymmärtää, mitä sanotaan, jolloin on ymmärrettävää olla kääntämättä esiintymiä. Esimerkissä kaksi kuitenkin seuraavat repliikit ovat alkuperäisessä tekstissä suomeksi ja käännöksessä saksaksi eli muut henkilöt ovat ymmärtäneet repliikin. Kirjailija on mahdollisesti olettanut, että lukija pystyy muiden repliikkien ja edeltävien tapahtumien perusteella pääättelemään, mitä tässä repliikissä on sanottu myös ilman käännöksiä tai selityksiä. Pidemmät englanninkieliset vuoropuhelut, joissa useampi henkilö puhuu englantia useamman repliikin ajan, on luultavasti oletettu olevan lukijallekin ymmärrettävä myös ilman käännöksiä (esimerkki 3). Osassa tapauksista on kyse suorasta sitaatista (esimerkki 4). Vain yhdessä kohtaa on käännös annettu perään dialogin ulkopuolelle, ja tässä tapauksessa henkilö ymmärtää lauseen (esimerkki 5).

Esimerkki 4

"Who's that girl... who's that girl..." Madonna lauloi vuosien takaa.

"Who's that girl... who's that girl...", sang Madonna aus der Vergangenheit.

Esimerkki 5

"Pusto i bezdushno," äiti olisi sanonut. *Hengetöntä ja tyhjää.*

"Pusto i beduschno", hätte seine Mutter gesagt. Leer und leblos.

Loput 13 esiintymää koostuvat yhtä lukuunottamatta joko yhdestä sanasta tai tieteellisestä nimestä. Etenkin *Ruttokelloissa* puhutaan paljon viruksista ja taudeista, jolloin niiden tieteelliset nimetkin esiintyvät usein dialogissa, kuten esimerkissä 6 nähdään. Muutoin esiintymät ovat vain yhden sanan pituisia eikä niille anneta mitään selityksiä. Gumperzin (1982) mukaan näiden voidaan tulkita olevan lainoja, sillä ne on upotettu pääkieleen ja niitä käytetään pääosin pääkielen kieliopin mukaan. Yhdessä tapauksessa henkilö sanoo, ettei tiedä aiheena olevan asian suomenkielistä nimeä (esimerkki 7), minkä takia hän käyttää tieteellistä nimeä, ja kahdessa tapauksessa kyse on tervehdyksestä, jonka jälkeen repliikki jatkuu pääkielellä.

Esimerkki 6

"Sanooko sinulle mitään virus nimeltä Variola major?" Orth kysyi vieressään takapenkillä istuvalta Samoralta.

"Sagt die ein Virus namens Variola major etwas?", fragte Orth den neben ihm auf der Rücksitz sitzenden Samora.

Esimerkki 7

"Hän on erikoistunut coelacanthin geenikartoitukseen, en tiedä mitä se on suomeksi –"

"Sie ist auf die genetische Kartierung von coelacanth spezialisiert. Ich weiß nicht, was das auf finnisch..."

Dialogissa esiintyvän koodinvaihdon lisäksi käännösstrategiaa numero kaksi on käytetty, kun henkilöahmo lukee jotain tekstiä ja juoksevaan tekstiin on kirjoitettu suora sitaatti henkilön lukemasta tekstistä. Näitä esiintymiä on vain yhdeksän ja yhdessä kielen säilyttäminen on

häivytännyt koodinvaihdon käännöksestä pois (esimerkki 8). Käännökseen on kuitenkin lisätty selittävä teksti “mit deutscher Aufschrift”, minkä avulla kääntäjä kertoo lukijalle, että tämä on eri kielellä kuin henkilöiden puhuma ja käyttämä kieli, ja luo siten lukijalle illuusion monikielisyydestä.

Esimerkki 8

Huoneen seinillä oli vanhat kukkatapetit, joihin oli kiinnitetty nastoilla juliste: "Atomkraft – Nein Danke!"

Auf den alten Blümchentapete war mit Reißnägeln ein Plakat mit deutscher Aufschrift befestigt: "Atomkraft? Nein Danke!"

Muut tekstiesiintymät ovat samanlaisia kuin edellisen esimerkin, paitsi että kyseessä on muu kuin kirjan pääkieli, jolloin niille ei ole annettu selittävää tekstiä, ellei sitä ole ollut suomenkielisessä versiossa, kuten esimerkissä 9. Selityksien kera olevia esiintymiä on vain kaksi eikä ole kovinkaan selvää, minkä takia juuri näissä kohdissa on selitykset, mutta muissa ei. Kummatkin esiintymät ovat venäjäksi ja toinen näistä on suomenkieliseen versioon kirjoitettu kyrillisin aakkosin, mutta saksannoksessa latinalaisin aakkosin. Tämä päätös on hyvin mielenkiintoinen, sillä juoksevassa tekstissä on kuitenkin tekstin käännös, jolloin lukija ymmärtää, mitä siinä lukee.

Esimerkki 9

Зона биологического риска, опасно для жизни (alla juoksevassa tekstissä käännös: BIOLOGINEN RISKIVYÖHYKE, HENGENVAARA.)

Sona biologitscheskowo riska, opasno dlja schizni (alla juoksevassa tekstissä käännös: Biologische Riskozone, Lebensgefahr.)

Dialogissa ja tekstissä esiintyvien koodinvaihtojen lisäksi käännösstrategiaa numero kaksi on käytetty juoksevassa tekstissä esiintyviin tieteellisiin nimiin (kahdeksan kappaletta) ja muuhun koodinvaihtoon (yhdeksän kappaletta) sekä sanoille ja ilmaisuille, joille on annettu käännökset tai selitykset (13 kappaletta). Edellä olen jo antanut esimerkkejä, joissa esiintyy tieteellisiä nimiä. Osalle näistä on annettu myös selitykset tai käännökset, jotka esiintyvät joko välittömästi ennen koodinvaihtoa tai välittömästi sen jälkeen. Muut koodinvaihdot esiintyvät pääosin

juoksevassa tekstissä pääkielen seassa. Osalle näistä on annettu selitys tai käännös aiemmin tekstissä, mutta osa esiintyy ilman ennalta annettua selitystä. Esimerkkinä tällaisesta on “art nouveau -kortteli” ja “portolano”, jotka esiintyvät juoksevassa tekstissä sellaisenaan. Nämä esiintyvät tekstissä pääkieleen upotettuna ja edustavat funktioltaan leksikaalista/kulttuurista vaihtoa.

5.5.3 Muut keinot

Käyttämäni listan ulkopuolelta saksannoksessa on käytetty myös lisäyksiä ja poistoja sekä muutoksia. Saksannokseen on lisätty vierasperäistä ainetta, kun sitä ei alkuperäisessä ole ollut, ja vierasperäistä ainesta on poistettu. Se on myös voinut muuttua toiseksi sanaksi, vaikka vierasperäisyys on muuten säilynyt.

5.5.3.1 Lisäys

Vierasperäistä ainesta on saksannoksessa lisätty huomattavasti enemmän dialogiin kuin muualla tekstissä olevaan koodinvaihtoon eli 12 kappaletta. Tätä strategiaa on käytetty myös lisäämään tieteellisiä nimiä saksannokseen, yleistä koodinvaihtoa sekä lisäämällä yksi teksti. Yhden tieteellisen nimen kohdalla on vierasperäisen aineen käännös pääkielelle. Kuutta kohtaa ei ole suomenkielisessä versiossa ollenkaan, mikä tarkoittaa, että näihin kohtiin on koodinvaihdon lisäksi lisätty myös muuta sisältöä. Esimerkissä 10 on yksi tällainen kohta. Siinä on sekä lisätty vierasperäinen aines että selitys, mutta kohtaa ei ole suomenkielisessä versiossa ollenkaan. Käännöksessä on Granoviin yhdistetty perhoset. Tätä ei ole ollenkaan alkuperäisessä tekstissä, minkä vuoksi ratkaisu on mielenkiintoinen. Perhosille on annettu tieteelliset nimet, mikä on lisännyt käännöksen koodinvaihtoa, mutta tämän ratkaisun syy jää epäselväksi.

Esimerkki 10

Dieser enthielt unter anderem einen dreizehn Zentimeter grossen Acherontia atropos, einen Totenkopfschwärmer, eines seiner grossartigsten Exemplare überhaupt.

Monessa kohdassa on saksannoksessa pääkielen sijasta englantia, kuten esimerkissä 11. Näistä kahdeksan tapausta on dialogissa, pääosin yhden tai kahden sanan käännöksiä suomenkielisestä

sanasta. Yhdessä tapauksessa kyse on tieteellisen nimen lisäämisestä (esimerkki 12). Toisessa tapauksessa monikielisyttä on saatu saksannokseen lisää sillä, ettei sanaa ole käännetty. Tämä on nähtävissä esimerkissä 13.

Esimerkki 11

"On", Nekrasov sanoi tahallisen kankealla englannilla.

"Yes, it is", sagte Nekrasow mit bewusst starkem Akzent.

Esimerkissä 11 on suomenkielisessä versiossa annettu juoksevassa tekstissä tieto lukijalle, että hahmo puhuu englantia, mutta repliikki on pidetty suomeksi. Saksannoksessa tämä tieto on jätetty pois ja sen sijaan kirjoitettu repliikki suoraan englanniksi. Kyseinen henkilö puhuu repliikeissään englantia myöhemmin romaanissa myös alkuperäisessä tekstissä tilanteessa, jossa hänellä ei ole yhteistä kieltä toisen henkilön kanssa. On mahdollista, että käännöksessä on haluttu yhtenäistää tämän henkilön kielenkäyttöä näissä tilanteissa. Samantyyppistä ratkaisua on käytetty myös eräässä toisessa kohdassa, jossa puhutaan saksalaisesta matkalaukusta, mutta saksannoksessa sana "saksalainen" on jätetty pois ja korvattu lauseella "made in Germany".

Esimerkki 12

"Otetaan esimerkiksi Q-kuumeen aiheuttava riketsia."

"Nehmen wir zum Beispiel das Q-Fieber auslösende Rickettsia Coxiella burnetii."

Käännöksessä on usein tehty lisäselvennyksiä tieteellisten nimien kautta, kuten esimerkissä 12. Alkuperäisessä tekstissä on vain puhuttu riketsiasta, kun taas saksannokseen on lisätty tarkentava tieteellinen nimi. Eräässä kohtaa on myös käännetty suomenkielinen nimi tieteellisellä nimellä saksankielisen nimen sijaan eli "aivojen pihtipoimu" on kääntynyt nimeksi "Gyrus cingularis". Mistään ei käy ilmi, miksi näitä tarkennuksia on tehty tai miksi tieteellistä nimeä on käytetty saksankielisen nimen sijaan.

Esimerkki 13

"Suomi rules!"

Esimerkin 13 ratkaisu on myös mielenkiintoinen, sillä siinä on saatu kääntämällä jättämisellä lisättyä monikielisyyttä. Tämä kohta lukeutuu myös käännösstrategia numero kahden alle, sillä “rules” on myös jätetty kääntämättä ja siten sen monikielisyys on jäänyt tekstiin. Tämän olisi hyvin voinut kääntää “Finland rules!”, mutta näin ei ole jostain syystä tehty.

5.5.3.2 Poisto

Poisto eroaa käännösstrategiasta numero yksi siinä, että koko virkettä, kappaletta tai kohtausta ei esiinny käännöksessä ollenkaan, jolloin myös vierasperäinen aines on poistunut. Sitä ei ole käännetty kohdekielelle, jolloin sitä ei voi laskea strategian numero yksi alle. Poistot ovat *Ruttokelloissa* yhtä lukuunottamatta kokonaisten osien poistoa, niin kuin *Hiroshiman portissa*. Yksi poikkeus on kuitenkin ja siinä on pelkkä vierasperäinen aines poistettu. Esimerkissä 14 kyseinen käännös. Alkuperäisessä tekstissä kyse on jälleen suorasta sitaatista, joka muuten on käännöksessä säilytetty sellaisenaan, joten ei ole mitään ilmeistä syytä, miksi juuri tässä kohtaa koko sitaatti on jätetty käännöksestä pois.

Esimerkki 14

Johanna vaihtoi ylleen väljät college-housut ja vanhalta ystävältään aikoinaan saamansa South Park -aiheisen T-paidan, jossa luki "Respect my authority!".

Johanna zog sich eine weite Jogginghose und das T-Shirt mit dem South-Park-Motiv an, das ihr einst ein alter Freund geschenkt hatte.

5.5.3.3 Muutos

Muutosta on käytetty käännösstrategiana vain *Ruttokelloissa* ja siinäkin vain kolme kertaa. Nämä kaikki kerrat esiintyvät dialogeissa. Kahdessa on *Ruttokellojen* yleisten muutosten vuoksi ymmärrettävää, että sana “Finland” on muutettu sanaksi “Germany”, mutta yhdessä tämä ei ole syynä (esimerkki 15). Suoraan romaaneja lukemalla en osaa sanoa, miksi repliikki on muutettu, mutta sen syynä voi olla sama syy kuin kahden muunkin, mutta minulta puuttuu tarpeellinen taustatieto tämän selvittämiseksi.

Esimerkki 15

Väliovi avautui ja miespuolinen kenttävirkaileija sanoi kohteliaasti: "First Boston, please..."

Eine Tür ging auf, und ein Mann vom Bodenpersonal sagte höflich: "Exxon, please..."

5.6 Pohdintaa

Analyysin perusteella voidaan todeta, että kääntäjän pääosin käyttämä käännösstrategia on strategia numero kaksi eli vierasperäinen aines on säilytetty käännöksessä. Tämän johdosta myös käännöksessä on säilynyt vierauden tunne. Pieni osa koodinvaihtoista on käännetty kohdekielelle. Lisäksi kääntäjä on lisännyt koodinvaihtoa kohtiin, joissa alkuperäisessä ei ole ollut koodinvaihtoa. Tämä strategia on tasoittanut koodinvaihtoesiintymien määrää, sillä kääntäjä on myös poistanut koodinvaihtoesiintymiä. Osa näistä poistoista ei ole pelkästään koodinvaihdon poistamista, vaan käännöksistä on poistettu kokonaisia osia. Poistoja on tehty lähes saman verran kuin lisäyksiä. Viimeisenä kääntäjä on tehnyt muutoksia koodinvaihtosegmentteihin. Nämä ovat tapahtuneet vain *Ruttokellojen* käännöksessä, jossa on muutenkin tehty suuria muutoksia muun muassa tapahtumapaikan suhteen.

Koodinvaihdon funktiot ovat käännöksissä säilyneet samoina kuin alkuperäisissä teksteissä. Käännöksissä esiintyy suoria sitaatteja, jotka ovat myös alkuperäisissä teksteissä kääntämättöminä. Koodinvaihto on myös säilynyt tyylikeinona ja kääntäjä on tässä mielessä pysynyt uskollisena kirjailijan tyylille. Koodinvaihtoja on käännetty kohdekielellä lähinnä silloin, kun kyseessä on ollut Montes-Alcalán (2015) mukainen leksikaalinen/kulttuurinen vaihto eli vaihto, joka kohdistuu lähinnä yhteen sanaan ja joka on sulautettu pääkielen sisälle. Tämä vastaa myös Gumperzin (1982) kuvailua lainasta. Lisätyt koodinvaihdot ovat monessa tapauksessa leksikaalisia/kulttuurisia vaihtoja, mutta myös tyylikeinona käytettyjä. Muutama suora sitaattikin oli lisätty käännöksiin.

6 Yhteenveto

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää, mitä käännösstrategioita kääntäjä käyttää monikielisen tekstin kääntämiseen. Lähdin selvittämään tätä aineistonani Ilkka Remeksen kaksi romaania, *Ruttokello* ja *Hiroshiman portti*, ja niiden saksankieliset käännökset *Blutglocke* ja *Das Hiroshima-Tor*, jotka Stefan Moster on tehnyt. Analysoin romaaneissa esiintyvän koodinvaihdon käyttämällä Cincotta (1996: 3) ehdottamia koodinvaihdon käännösstrategioita:

1. vierasperäistä ainesta ei ole säilytetty, vaan kaikki on käännetty kohdekielelle,
2. vierasperäinen aines on säilytetty samalla lähdekielellä,
3. vierasperäinen aines on käännetty kohdekielen slangilla tai puhekielellä ja
4. vierasperäinen aines on käännetty toisella kohdekielellä.

Koodinvaihdoksi määrittelin, että se on kahden tai useamman kielen tai variaation käyttöä saman tekstin sisällä (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186).

Analyysini tuloksena on, että saksannoksen kääntämiseksi on käytetty eniten käännösstrategiaa numero kaksi (vierasperäinen aines on säilytetty). Vähän yli puolet käytetyistä strategioista olivat strategian numero kaksi mukaisia. Strategiaa numero yksi (vierasperäistä ainetta ei säilytetä, vaan kaikki käännetään kohdekielelle), käytettiin hyvin harvoin. Listan kolmatta (vierasperäinen aines on käännetty kohdekielen slangilla tai puhekielellä) ja neljättä (vierasperäinen aines on käännetty toisella kohdekielellä) käännösstrategiaa ei käytetty ollenkaan. Sen sijaan kääntäjä oli käyttänyt muina strategioina lisäystä, poistoa ja muutosta. Näistä lisäystä ja poistoa oli käytetty lähes yhtä monta kertaa ja muutosta vain muutamassa kohtaa ja pelkästään *Ruttokelloissa*. Koodinvaihtoa oli saksannoksessa (90 kpl) lähes yhtä monta kuin suomenkielisessä versiossa (93 kpl), mikä tarkoittaa, että näin ollen suurin osa koodinvaihdosta on säilynyt. Lisäyksien käyttö on tasapainoittanut poistettuja koodinvaihtoja, jolloin luku on pysynyt hyvin samanlaisena. Eniten koodinvaihtoesiintymiä oli dialogeissa.

Cincotta (1996: 4) itse oli ajatellut, että kääntäjä käyttäisi neljättä käännösstrategiaa (vierasperäinen aines käännetään toiselle kohdekielelle). Tätä strategiaa hän suosisi, mutta tässä aineistossa tämä ei toteudu laisinkaan. Toisen käännösstrategian kohdalla Cincotta ei ole varma, välittykö kirjailijan viesti tarpeeksi hyvin lukijalle. Ilkka Remeksen romaanien

kohdalla viesti välittyy ainakin melko samalla tavalla sekä alkuperäisen että käännöksen lukijalle, sillä käytössä on monta eri kieltä, jotka eivät ole sidoksissa yhteen kulttuuriin tai puheyhteisöön, kuten esimerkiksi Lallin (2014) tutkimuksessa meänkielen kanssa. Tällöin ei ole myöskään tarvetta etsiä toista kohdekieltä, jolla olisi samanlainen yhteys pääkohdekieleen kuin alkuperäisessä teoksessa on toisella lähtökielellä päälähtökieleen. Tähän yhteyteen toinen käännösstrategia on varsin käyttökelpoinen, vaikka se ei välttämättä sopisikaan toisenlaisen romaanin käännökseen.

Muut samankaltaiset tutkimukset ovat käyttäneet erilaisia analysoinnin työkaluja ja painopiste tarkastelussa on ollut hieman eri, mutta tavoite on ollut sama: löytää käytetyt käännösstrategiat monikielisille teksteille. Lähes kaikissa tapauksissa kääntäjä on pyrkinyt säilyttämään vierauden tunnetta käännöksessä, vaikka strategiat ovat paikoin voineet poiketa kääntäjästä ja käännöksestä toiseen. Venetmäen (2009) aineistossa kahdessa käännöksessä on monikielisyys säilytetty, yhdessä monikielisyys on poistettu ja yhdessä monikielisyys on käännetty kohdekielen murteella eli käytetty Cincottan mukaan käännösstrategiaa numero kolme, jota omassa aineistossani ei ole käytetty kertaakaan. Palmin (2018) aineistossa kääntäjä on pysynyt uskollisena lähdetekstille ja säilyttänyt kaiken monikielisyyden, mutta lisännyt selityksiä avatakseen monikielisyyttä lukijalle. Lallin (2014) tutkimuksessa suurin osa monikielisyydestä oli säilytetty, mutta kääntäjä oli myös sekä lisännyt koodinvaihtoa että poistanut sitä, niin kuin oli tapahtunut omassa aineistossanikin. Nurmisen (2013) katsauksessa todetaan vain, että kääntäjät käyttävät hyvin monipuolisesti eri strategioita, joihin kuuluu sekä vierauden säilyttäminen että sen häivyttäminen.

Suurelta osin vaikuttaa siltä, että kääntäjät pyrkivät jättämään koodinvaihdon ja monikielisyyden käännöksiin, mutta strategiat tämän tekemiseen vaihtelevat suuresti jopa yhden käännöksen sisällä. Harvinaisempaa tuntuu olevan monikielisyyden korvaaminen kohdekielen slangilla tai puhekielellä tai täysin toisella kielellä. Mikäli koodinvaihdon tai monikielisyyden poistoa on ollut tarvetta tehdä, ovat kääntäjät korvanneet tämän lisäämällä koodinvaihtoa muihin kohtiin.

Tästä olisikin seuraavaksi mielenkiintoista tehdä meta-analyysi useammasta samankaltaisesta tutkimuksesta ja nähdä, kuinka suurella prosenttiosuudella eri tutkimuksissa on päädytty samaan lopputulokseen. Meta-analyysillä olisi mahdollista saada suurempi otanta, jolloin voisi melkoisella varmuudella sanoa, millaisia käännösstrategioita kääntäjät käytännössä käyttävät monikielistä tekstiä kääntäessään. Edellisissä tutkimuksissa on lähinnä keskitytty

tarkastelemaan yhden kääntäjän strategioita yhdessä tapauksessa, mutta suurempi otanta usean kääntäjän ja usean käännöksen kohdalta on jäänyt näiden tutkimuksien ulkopuolelle. Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia, kuinka suuri vaikutus kustantajalla on käännösstrategioiden valintaan vai saavatko kääntäjät valita strategiansa itsenäisesti.

Myös kirjailija on voinut vaikuttaa käännösstrategioihin riippuen sopimuksista kustantamoiden ja kirjailijan välillä. Olisikin kiinnostavaa haastatella sekä kirjailijoita että kääntäjiä monikielisyyden kääntämisestä. Asetelmana voisi olla kirjailijan vaikutus käännökseen ja hänen yhteistyönsä kääntäjän kanssa, samoin kuin kääntäjän oma kokemus siitä, miten hän on voinut itse vaikuttaa käytettyihin käännösstrategioihin.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Remes, Ilkka 2000: Ruttokellot. 14. painos, WSOY, Helsinki

Remes, Ilkka 2004: Hiroshiman portti. 2. painos, WSOY, Helsinki

Remes, Ilkka 2006: Das Hiroshima-Tor. Käänt. Stefan Moster, 3. painos, Deutscher Taschenbuch Verlag, München

Remes, Ilkka 2007: Blutglocke. Käänt. Stefan Moster, Deutscher Taschenbuch Verlag, München

Muut lähteet

Almeida, Fernando, Faria, Daniel & Queirós, André 2017: Strengths and Limitations of Qualitative and Quantitative Research Methods, *European Journal of Education Studies*, 3(9), s. 369–387

Androutsopoulos, Jannis & Hinnenkamp, Volker 2001: Code-Switching in der bilingualen Chat-Kommunikation: ein explorativer Blick auf #hellas und #turks. Teoksessa Michael Beißwenger (toim.) *Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation*, s. 367–401, Ibidem, Stuttgart

Auer, Peter 1999: From Code-Switching via Language Mixing to Fused Lects: Toward a Dynamic Typology of Bilingual Speech, *International Journal of Bilingualism*, 3(4), s. 309–332

Carra, Nieves Jiménez 2009: The Presence of Spanish in American movies and television shows. Dubbing and subtitling strategies, *Vigo International Journal of Applied Linguistics*, 6, s. 51–71

Chan, Brian 2004: Beyond “Contextualization” – Code-Switching As a “Textualization Cue”, *Journal of Language and Social Psychology*, 23(1), s. 7–27

Cincotta, Madeleine Strong 1996: Naturalising Linguistic Aliens: The Translation of Code-Switching, *Paper presented at a University of Western Sydney Conference on Interpreting and Translation*, Sydney, New South Wales, Australia

- Deutscher Taschenbuch Verlag 2020: Stefan Moster, viitattu 7.2.2020,
<https://www.dtv.de/autor/stefan-moster-9249/>
- Enell-Nilsson, Mona & Hjort, Minna 2013: "Fuck sådant." *Snabba cash* -romaanin monikielisistä voima- ja haukkumasanoista sekä niiden suomen-, saksan- ja englanninkielisistä käännöksistä. Teoksessa Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (toim.) *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, 7, s. 95–110
- Frick, Maria 2010: Suomi–viro-koodinvaihto Facebookissa, *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja*, 20, s. 49–67
- Gardner-Chloros, Penelope & Weston, Daniel 2015: Code-Switching and Multilingualism in Literature, *Language and Literature: International Journal of Stylistics*, 24(3), s. 182–193
- Gumperz, John 1982: Discourse Strategies. Teoksessa *Studies in Interactional Sociolinguistics*, Cambridge University Press, Cambridge
- Gumperz, John 1989: Contextualization and understanding. Teoksessa A. Duranti & C. Goodwin (toim.) *Rethinking context*, s. 229–252, Cambridge University Press, Cambridge
- Haapamäki, Saara & Eriksson, Harriet 2011: Att analysera litterär flerspråkighet. Teoksessa Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm (toim.) *Svenskan i Finland*, 12, s. 43–52
- Jyväskylän yliopisto 2015: Määrällinen tutkimus, viitattu 3.10.2020,
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/maarallinen-tutkimus>
- Järvenpää, Eila 2006: Laadullinen tutkimus, esitelmä SoberIT-jatko-opintoseminaarissa 2.2.2006, viitattu 13.10.2020. Helsingin teknillinen korkeakoulu.
<https://docplayer.fi/9590421-Soberit-jatko-opintoseminaari-laadullinen-tutkimus-eila-jarvenpaa-prof-teknillinen-korkeakoulu-tuotantotalouden-osasto-02-02.html>
- Kalliokoski, Jyrki 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys, *Virittäjä*, 99(1), s. 2–24
- Kirjasampo 2020: Pääkallokehrääjä, viitattu 7.2.2020,
https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253Aateos_48658
- Koskelainen, Maria 2014: Vieraannuttaminen tehokeinona ruututeksteissä – Tarkastelussa koodinvaihto elokuvassa *Code 46*, pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
- KvaliMOTV 2020a: Aineisto- ja teorialähtöisyys, viitattu 5.10.2020,
https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html

- KvaliMOTV 2020b: 7.3.3 Kvantifiointi, viitattu 5.10.2020,
https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_3.html
- KvaliMOTV 2020c: 1.2 Mitä laadullinen tutkimus on: lyhyt oppimäärä, 1.2.1 Kvalitatiivinen
 1. laadullinen tutkimus, viitattu 3.10.2020,
https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html
- KvaliMOTV 2020d: 1.2.2 Laadullisen tutkimuksen elementit, viitattu 3.10.2020,
https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2_2.html
- Lall, Emilia 2014: Meänkielisten aineiden vertailu Mikael Niemen romaanissa *Mannen som dog som en lax* ja sen suomennoksessa, pro gradu -tutkielma, Vaasan yliopisto, Filosofinen tiedekunta
- Lantto, Hanna 2014: Code-Switching, Swearing and Slang: The Colloquial Register of Basque in Greater Bilbao, *International Journal of Bilingualism*, 18(6), s. 633–648
- Literaturport 2020: Stefan Moster, viitattu 7.2.2020,
<https://www.literaturport.de/Stefan.Moster/>
- Montes-Alcalá, Cecilia 2015: Code-Switching in US Latino Literature: The Role of Biculturalism, *Language and Literature*, 24(3), s. 264–281
- Monti, Silvia 2014: Code-switching and screen translation in British and American films and their Italian dubbed version: a socio-linguistic and pragmatic perspective, *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 13, s. 135–168
- Nurminen, Laura 2013: Code-switching and non-standard language in the Finnish translations of African and Caribbean novels from the 1950s to the 2000s. Teoksessa Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (toim.) *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, 7, s. 124–134
- Palm, Saara 2018: Monikielisen kaunokirjallisen tekstin kääntäminen – *The Whale Rider* uudenseelanninenglannista ja maorista *Valasratkastajaksi*, pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Viestintätieteiden tiedekunta
- Poplack, Shana 1979: “Sometimes I’ll Start a Sentence in Spanish y Termino en Español”: Toward a Typology of Code-Switching, *Centro Working Papers*, 4
- Sebba, Mark 2012: Multilingualism in Written Discourse: An Approach to the Analysis of Multilingual Texts, *International Journal of Bilingualism*, 17(1) s. 97–118
- Siebenhaar, Beat 2005: Varietätenwahl und Code-Switching in Deutschschweizer Chatkanälen – Quantitative und Qualitative Analysen, *Networx*, 43
- Suurnäkki, Noora 2011: Typografia ja gridisuunnittelu verkossa, opinnäytetyö, Kymenlaakson ammattikorkeakoulu, Viestinnän koulutusohjelma/Verkkomedia

Tieteen termipankki 2020a: Kielitiede: prosodia, viitattu 8.10.2020,

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:prosodia>

Tieteen termipankki 2020b: Kielitiede: kopulaverbi, viitattu 6.11.2020,

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:kopulaverbi>

Tieteen termipankki 2020c: Tekstuaalitieteet: typografia(1), viitattu 7.10.2020,

[https://tieteentermipankki.fi/wiki/Tekstuaalitieteet:typografia\(1\)](https://tieteentermipankki.fi/wiki/Tekstuaalitieteet:typografia(1))

Tilastokeskus 2020a: Kvalitatiivinen tutkimus, viitattu 3.10.2020,

https://www.stat.fi/meta/kas/kvalit_tutkimus.html

Tilastokeskus 2020b: Kvantitatiivinen tutkimus, viitattu 3.10.2020,

https://www.stat.fi/meta/kas/kvanti_tutkimus.html

Torres, Lourdes 2007: In the Contact Zone: Code-Switching Strategies by Latino/a Writers,

MELUS, 32(1), s. 75–96

Venemies, Heidi 2009: Dummköpfe te olette joka sorkka! Kaunokirjallisuudessa esiintyvistä monikielisyydestä ja sen kääntämisestä, pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännöstieteen laitos

WSOY 2020: Ilkka Remes, viitattu 21.10.2020, <https://www.wsoy.fi/kirjailija/ilkka-remes>

Deutsche Kurzfassung

Universität Helsinki

Institut für Sprachen

Translation Deutsch

Suvi Väättänen: Mehrsprachigkeit in Ilkka Remes' Romanen und die Übersetzungsstrategien des Kodewechsels

Masterarbeit, 46 Seiten + deutschsprachige Kurzfassung, 10 Seiten

November 2020

1 Einleitung

Das Thema dieser Masterarbeit ist das Übersetzen von Mehrsprachigkeit in der Literatur. Ein zentraler Begriff der Arbeit ist Kodewechsel; mehrere Sprachen und Sprachvarianten werden in einem Text benutzt (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186). Mein Material besteht aus zwei Romane von Ilkka Remes, *Ruttokellot* und *Hiroshiman portti*, und deren deutschen Übersetzungen von Stefan Moster.

Kodewechsel unterscheidet sich von Sprachwechsel in dem Sinne, dass es bei Sprachwechsel keine Hauptsprache gibt, da beide Sprachen genauso wichtig sind. Bei Kodewechsel gibt es eine Hauptsprache und das Wechseln selbst hat eine von der Situation abhängende Bedeutung. (Auer 1998.) Die sozialen Identitäten des Individuums beeinflussen den Kodewechsel, da das Wechseln eine Folge der Veränderung in der sozialen Identität ist. Das heißt, dass wenn eine Person von einer sozialen Situation in eine andere geht, verändert auch die soziale Identität des Personens und kann ein Kodewechsel verursachen. Diese Veränderung ist Kontextabhängig und dazu gehören sowohl die Eigen- und Fremdgruppen – die Gruppen, in denen eine Person entweder gehört oder nicht gehört – eines Individuums (Poplack 1979: 22–23, 34) als auch die Wir- und Fremdkode. Eine Minderheitssprache gehört zu dem Wir-Kode und verbindet man mit dem persönlichen und intimen Eigengruppe. Unter der Fremdkode dagegen versteht man die dominante Sprache, welches man mit der weniger persönlichen Fremdgruppe verbindet. (Gumperz 1982: 66.)

In der Literatur benutzt man Kodewechsel etwas anders als in der gesprochen Sprache, sowie verschiedene Sprachen für verschiedene Charaktere oder Stimmen, die Markierung von verschiedenen Teilen des Textes, die Schilderung der Sprachwandlung in einer Gemeinschaft oder das Erheben von verschiedenen Register oder Allusionen im Text (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186). In Forschung werden auch wahrscheinliche Übersetzungsstrategien theoretisiert, wie zum Beispiel Cincotta (1996) und Torres (2007) gemacht haben. Der Schwerpunkt dieser Masterarbeit liegt auf dem Kodewechsel in der Literatur und den verschiedenen Übersetzungsstrategien, die im Falle eines Kodewechsels angewendet werden.

2 Forschungsstand

Die allgemeine Definition für Kodewechsel ist, dass es das Benutzen von zwei oder mehreren Sprachen in einem Text ist (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186). Eine genauere Definition sowohl beim Sprechen als auch im Text ist das Wechseln zwischen zwei Sprachen in einen Diskurs, Satz oder Element (Poplack 1979: 7). Es gibt noch eine andere genauere Definition für den Kodewechsel in der Übersetzung: Kodewechsel ist 1. ein Wort oder eine Phrase (von einer klassischen Sprache wie Latein) welches eine historische oder linguistische Beziehung zum Ausgangstext hat, 2. ein Wort oder eine Redewendung welches vom Dialekt des Ausgangstextes stammt, 3. ein geändertes Wort im Ausgangstext das die Sprache eines Ortes oder einer Gesellschaftsklasse ausdrückt oder 4. ein Wort oder eine Phrase welches eine ganz andere Sprache ist als die Sprache des Zieltextes (Cincotta 1996: 2).

Bei Kodewechsel entsteht ein starker Kontrast zwischen den zwei Koden (z. B. Sprachen oder Dialekten), das heißt, dass dem LeserIn klar werden sollte, welches der Sprachformen die sogenannte Hauptsprache ist. Außerdem sollte Kodewechseln eine Funktion haben. In einem soziolinguistischen Kontext verursacht zum Beispiel ein Themenwechsel ein Wechsel des Kodes und der RednerIn drückt damit aus, dass der Kontext des Gespräches sich verändert hat. So ein Wechsel findet oft an syntaktischen oder prosodischen Grenzen statt. (Auer 1998.)

Es kann schwierig sein Leihen von Kodewechsel zu unterscheiden, aber laut Kalliokoski (1995: 4) ist es nicht sinnvoll Leihen und Kodewechsel auseinanderzusetzen, sondern man sollte sie auf ein Kontinuum stellen. Gumperz (1982: 66) dagegen hat eine andere Meinung. Seiner Meinung nach ist ein Lehnwort ein Wort, dass man nicht mehr von der leihenden Sprache unterscheiden kann. In *Ruttokellot* ist ein Beispiel davon das Wort “portolano”, dass kursiv

geschrieben ist aber sich sonst wie ein finnisches Wort benimmt: “Vaucher-Langstonin mukaan *portolanot* olivat alun perin periytyneet jälkipolville taitavimmilta merenkävijöiltä, minoalaisilta ja foinikialaisilta, yli tuhannen vuoden ajalta (S. 168).” Kodewechsel sollte immer zwei Koden nebeneinanderstellen. Dies passiert nicht mit Lehnworte, da sie ein Teil des Wortschatzes der leihenden Sprache sind. (Gumperz 1982.)

Es gibt zwei Typen von Kodewechsel, satzinterner und emblematischer Kodewechsel. Der satzinterne Wechsel ist komplexer und intimer als der emblematischer Wechsel und sowohl die Segmente des Kodewechsels als auch die Segmente um herum des Wechsels passen sich an die syntaktische Regel der beiden Sprachen. Der emblematischer Wechsel besteht meistens aus Zeichen- und Substantivwechsel, wie Interjektionen oder Füllwörter (z. B. *hey!*, *ähm*, *shit*), und ist oft mit beinhaltet oft ethnischen Inhalt. (Poplack 1979.)

Laut Chan (2004) gibt es für Kodewechsel verschiedene Motivationen, die pragmatische und nicht-pragmatische Motivationen. Unter nicht-pragmatischen Motivationen zählt man soziale und innere Motivationen. *Soziale* Motivationen sind an ein bestimmtes Publikum gerichtet und symbolisieren die Identität des Redners. *Innere* Motivationen passieren, wenn zwischen zwei oder mehreren Sprachen eine lexikalische Schlucht existiert oder wenn man einen Kodewechsel als unvermeidbar hält. (Chan 2004.) Auf Kodewechsel wirken auch die verschiedenen sozialen Identitäten, die ein Individuum hat. Diese Identitäten bestimmen die sprachlichen Repertoires, die man haben kann. Vom Kontext abhängig kann eine Person seine soziale Identität wechseln und wegen diesem Wechsel, wechselt man auch den Kode. Gumperz’ (1982: 66) Fremd- und Wir-Koden hängen damit zusammen. Der Wir-Kode gehört zur Eigengruppe, also der Gruppe, in die die Person selbst gehört, und oft gilt die Minderheitssprache als den Wir-Kode und der Wir-Kode verbindet man mit informellen Aktivitäten oder mit informeller Sprache. Der Fremdkode dagegen knüpft man mit dem Gedanken von einer formalen und steifen Fremdgruppe und der Mehrheitssprache. (Gumperz 1982, Kalliokoski 1995.)

In den schriftlichen Kodewechsel kann man seine Funktionen von zwei Blickwinkel beobachten: aus dem Blickwinkel des Schreibens und aus dem Blickwinkel des Schriftstellers. Beim Schreiben können die Funktionen zum Beispiel verschiedene Sprachen für verschiedene Charaktere oder Stimmen, das Bezeichnen von verschiedenen Teilen des Textes, die Schilderung der Sprachwandlung in einer Gemeinschaft oder das Einführen von verschiedenen Register oder Allusionen im Text sein. Die Schriftsteller dagegen können von kolonialisierten Länder sein und sind sich nicht sicher, ob sie die einheimische Sprache oder die Sprache der Besiedler

benutzen sollten, oder sie können Einwanderer sein, die in einer bilingualen Gemeinschaft leben und deshalb mit der Sprache vertraut sind und es auch in der Literatur benutzen. (Gardner-Chloros ja Weston 2015: 187.)

Montes-Alcalá (2015) hat bemerkt, dass es fünf verschiedene Funktionen für den schriftlichen Kodewechsel gibt. In *lexikalischen/kulturellen* Funktionen richtet sich das Wechsel oft auf einzelne Worte und diese wurden in der Forschung am meisten benutzt. Man kann auch den Kode wechseln, wenn man jemanden *zitiert* oder man etwas *betonen* will. *Stilistischer* Wechsel passiert oft mit Bewusstseinsstrom und wird oft in der Poesie benutzt. Kodewechsel bei *Erläuterung* wird auch benutzt. Außerdem hat Montes-Alcalá noch *ausgelöste Wechsel* beobachtet. Dies passiert, wenn man ein Wort wechselt und dies dann einen weiteren Wechsel auslöst. (Montes-Alcalá 2015: 271–276).

Laut Cincotta (1996: 3) stehen einem Übersetzer vier Strategien zur Verfügung, um Kodewechsel in der Literatur zu übersetzen:

1. *make no distinction between the two different source languages and keep the entire text in the same target language*
2. *keep the transfer in the original source language, i.e. the original second source language*
3. *use a slang or colloquial form of the main target language*
4. *find another language or dialect, i.e. a "second" target language for the passage.*

Der Übersetzer muss erst identifizieren, warum ein Schriftsteller eine fremde Sprache im Text benutzt hat. Danach kann er eine Strategie auswählen und benutzen. Wenn der Schriftsteller eine fremde Sprache benutzt, um ein Gefühl des Fremden zu hervorrufen, kann man eine beliebige Sprache auswählen. Wenn die Sprache aber eine spezifische Funktion hat, muss man eine Sprache finden, die dieselbe Verhältnis zu der Zielsprache hat als die fremde Sprache zur Ausgangssprache. (Cincotta 1996: 9.)

Auch Torres (2007) hat Funktionen für den schriftlichen Kodewechsel untersucht. Laut Torres hat das mit Lesbarkeit und mit dem LeserIn und dessen kulturellen Hintergrund (ein- oder zweisprachig und ein- oder zweikulturell) zu tun. Diese Strategien sind: 1. die Bedeutung ist

offensichtlich im Kontext, 2. die Übersetzung kommt gleich danach und 3. der Kodewechsel ist nicht markiert, z. B. mit einer Übersetzung (Torres 2007: 77–78). Die erste Strategie beinhaltet die kulturell erkennbaren Elemente, wie “casa”, “tortilla” oder “mamá” (d. Haus, Tortilla, Mama). In der zweiten Strategie wird das fremde Wort oder die fremde Redewendung sofort danach übersetzt. In der dritten Strategie können die fremden Stellen nicht vom Rest des Textes unterscheiden. (Torres 2007.)

3 Methode

In dieser Masterarbeit benutze ich für Kodewechsel die Definition von Gardner-Chloros und Weston (2015: 186). Diese Definition lautet, dass das Kodewechsel das Benutzen von zwei oder mehreren Sprachen oder Variationen in einem Text ist. Ich benutze diese Definition, da es eine einfache Definition ist und Gardner-Chloros und Weston (2015) es für den schriftlichen Kodewechsel verwenden. Da ich mich auf schriftliches Kodewechsel konzentriere, ist diese Definition die beste für meine Arbeit.

Für meine Analyse benutze ich Cincottas (1996: 3) dargestellte Übersetzungsstrategien, da diese vielseitig sind und viele Situationen berücksichtigen. Diese Strategien eignen sich für die Analyse von unterschiedlichen Materialien. Die Strategien sind die Folgenden: 1. die fremde Sprache ist nicht erhalten, sondern alles ist in die Zielsprache übersetzt, 2. die fremde Sprache ist in derselben Sprache erhalten, 3. die fremde Sprache ist mit dem Slang oder der Umgangssprache der Zielsprache übersetzt und 4. die fremde Sprache ist mit einer anderen Zielsprache übersetzt.

Meine Vermutung ist, dass der Übersetzer hauptsächlich die zwei ersten Strategien benutzt hat, da in der Strategie Nummer zwei die fremdsprachigen Elemente erhalten sind und mit der ersten stellt man sicher, dass die Leser den ganzen Inhalt des Textes verstehen. Die vierte Strategie ist auch möglich und auch die, die Cincotta (1996: 4) bevorzugt. Wenn in der Übersetzung Umgangssprache oder ein Dialekt benutzt wird, kann dies befremden für den LeserIn sein und die Übersetzung verfehlt die Funktion des Originaltextes. (Cincotta 1996: 3–4.)

Mit Hilfe dieser Liste strebe ich die folgende Frage zu beantworten: Wie hat man einen mehrsprachigen Text übersetzt? Ich definiere nicht die Funktion des Kodewechsels oder kläre

nicht ab, warum man eine Strategie benutzt hat, sondern analysiere nur, welche man benutzt hat.

4 Forschungsmaterial

Der Roman *Ruttokellot* von Ilkka Remes wurde im Jahr 2000 von dem finnischen Verlag WSOY publiziert. Die deutsche Übersetzung *Blutglocke* wurde im Jahr 2007 von dem Verlag Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG publiziert. Die Hauptfigur im Roman ist die Polizeipsychologin Johanna Vahtera, die bei der Kriminalpolizei (KRP) arbeitet, und der Antagonist des Romans ist Artem Granov (d. Rem Granow), der der Sohn eines Mafiachefes. Außerdem sind ein ehemaliger Journalist Otso Vaismaa (d. Nick Boyd) und der finnische Premierminister Pentti Juvonen (d. Erwin Beck, ein deutscher Minister) in die Geschehnisse verwickelt. Das Interessante an diesen Roman und der Übersetzung ist, dass die zwei Versionen sehr unterschiedlich sind. Die Hauptereignisse sind dieselben, aber der Hauptort ist von Finnland nach Deutschland umgelegt worden und manche Details hat man verändert.

Der Roman beginnt mit einer Flugzeugentführung. Im Flugzeug sitzen Personen von der finnischen Regierung und in die Situation bringt man Vahtera um mit den russischen Entführern zu verhandeln. Der Premierminister wird aber geschossen während der Verhandlung, und die Entführer entkommen. Es folgt eine große Polizeioperation und Vahtera versucht zu erfahren, wer wirklich den Premierminister getötet hat.

Zur selben Zeit plant Granow, der Sohn eines Mafiabosses, eine Rache. Er will den Tod seiner Mutter rächen und hält ganz Finnland schuldig für den Tod. Er befahl die Entführer den Premierminister zu töten, damit der Außenminister Juvonen zur Macht und als nächstes Präsidentenkandidat aufstehen würde. Für die Rache hat er einen komplizierten Plan entwickelt und nutzt die Medien und biologische Waffen, um ein Chaos in Finnland zu verursachen. Dazu lockt er Vaismaa nach Russland um eine Propaganda, die wie Nachrichten aussieht, zu filmen. Die Rache läuft aber nicht nach Plan und verhaftet fängt Vahtera Granow.

Der Roman *Hiroshiman portti* ist im Jahr 2004 auch von WSOY publiziert. Die deutsche Übersetzung *Das Hiroshima-Tor* wurde im Jahr 2006 von dem Verlag Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG publiziert. Die Hauptfigur heißt Antti Korpi (d. Timo Nortamo) und er arbeitet bei der operativen Polizeieinheit der EU, TERA. Eine große Rolle haben sowohl

Agenten der Geheimdienststeinheiten von China und Amerika Kim Jørgensen und Dick Novak als auch ihre Teams und die Umweltschützerin Heli Larva.

Antti Korpi verschafft sich Informationen über Material, dass auch Finnland berührt und dessen Authentizität er herausfinden will. Die Vereinigte Staaten von Amerika droht Korpi und will, dass er nicht nach der Wahrheit sucht, und TERA kündigt ihn deswegen. Korpi gibt aber nicht auf und es beginnt ein Wettlauf um die Wahrheit. Korpi reist durch Europa von einem Forscher zu den Anderen und schließlich weisen alle Beweise auf Italien und an einen japanischen Teilchenforscher und an seine Entdeckung, die das ganze Welt rütteln könnte. Bevor die Entdeckung in die falschen Hände fallen kann, zerstören Korpi und seine Genossen das Beweismaterial und halten eine ähnliche Zerstörung als die in Hiroshima passierte an.

Mein Forschungsmaterial habe ich manuell erstellt in dem ich die Romane und deren Übersetzungen gelesen habe und alle Stelle, die Kodewechsel enthalten haben, in eine Tabelle in Google Sheets aufgeschrieben habe. Beide Romane habe ich mit der Übersetzung in ihre eigene Tabelle dokumentiert. Da ich das Material manuell durchgesucht habe, können Fehler auftreten und es kann sein, dass einige Stellen in der Analyse nicht vorhanden sind. Mein Material ist trotzdem umfassend und eine potenzielle ausgebliebene Stelle beeinflusst nicht das Ergebnis. Als Kodewechsel habe ich in einen Satz oder Replik vorhandenen Mehrsprachigkeit in der finnischen Version gezählt. Deshalb kann ein Kodewechsel unter mehreren Strategien unterordnet sein.

5 Funktionen des Kodewechsels in *Ruttokellot* und *Hiroshiman portti*

Meistens ist es schwer zu erkennen, warum der Autor Kodewechsel benutzt hat. Ein Teil der Kodewechsel sind Zitate, so wie Liedtexte, und in manchen Teilen versteht der Erzähler nicht, was man sagt. Zum Beispiel in *Ruttokellot* gibt es in der finnischen Version während der Flugzeugentführung eine Stelle, wo russische Personen etwas miteinander reden, und der finnische Premierminister Pentti Juvonen die Worte, wie “minutotshku” und “poshol”, nicht versteht. Ein Teil des im Dialog Vorkommenden Kodewechsel scheint eine lexikalische/kulturelle Funktion laut Montes-Alcalá (2015: 274) zu haben. Davon kann man ein Beispiel in *Hiroshiman portti* finden, wo man das Wort “Portonalo” öfters im Text findet. Das

Wort ist kursiv geschrieben, aber sonst wird es wie ein finnisches oder deutsches Wort benutzt. Dieses Beispiel kann man auch unter Leihen Gumperz (1982) zufolge unterordnen.

Allgemein scheint die Mehrsprachigkeit eine stilistische Methode des Autors zu sein, um die natürliche Sprache der Personen zu beschreiben. Für den Leser werden diese Sprachen durch Übersetzungen oder Erklärungen erklärt, wie zum Beispiel in *Ruttokellot*: “”Pusto i beduschno”, hätte seine Mutter gesagt. Leer und leblos.”

6 Analyse und Forschungsergebnisse

In den finnischen Romanen waren insgesamt dreiundneunzig Textstellen zu identifizieren wo Kodewechsel benutzt wurde. In den deutschen Übersetzungen wiederum neunzig. In der Übersetzung gibt es also nur drei Kodewechsel weniger als in der originalen Version. Meistens sind diese Kodewechsel, die man nicht übersetzt hat, aber manche sind auch Ergänzungen.

Die Tabelle 1 demonstriert alle benutzten Strategien. Von Cincottas (1996: 3) Liste hat man nur zwei Strategien benutzt, die erste und die zweite Strategie. Wie man von der Tabelle 1 sehen kann, hat man die Strategie Nummer zwei deutlich mehr als die anderen Strategien, insgesamt fünfundsechzig Mal. Die Strategie Nummer eins hat man nur sechs Mal benutzt. Es werden auch Ergänzungen (vierundzwanzig Mal), Entfernungen (einundzwanzig Mal) und Veränderung (drei Mal, nur in *Blutglocke*) benutzt.

Die benutzte Übersetzungsstrategien

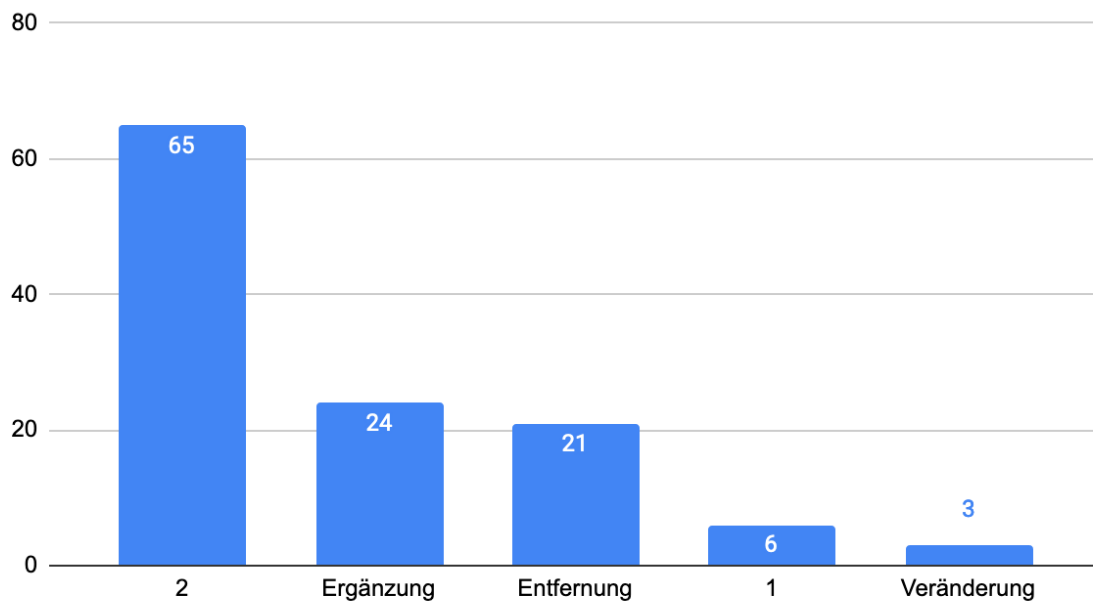

Tabelle 1

Wenn man die Übersetzungen von *Hiroshiman portti* und *Ruttokellot* miteinander vergleicht, kann man sehen, dass die Unterschiede nicht groß sind. Die zweite Strategie wird in beiden mindestens die Hälfte der Fälle benutzt, aber in *Ruttokellot* hat man die Strategie fast zwei Mal so oft benutzt wie in *Hiroshiman portti*. In den Übersetzungen hat man die erste Strategie vier Mal benutzt. Außerdem, wie schon erwähnt, hat man in *Ruttokellot* auch die Strategie Veränderung benutzt, aber nicht in *Hiroshiman portti*. Ergänzungen und Entfernungen hat man mehr in *Ruttokellot* als in *Hiroshiman portti* benutzt. In dieser Vergleichung muss man berücksichtigen, dass in *Hiroshiman portti* weniger Kodewechsel auftritt als in *Ruttokellot*. Das heißt, dass die Anzahl der Kodewechsel nicht ganz vergleichbar ist.

Cincotta (1996: 4) hatte gedacht, dass der Übersetzer die vierte Strategie bevorzugen würde, also dass man die Mehrsprachigkeit in eine andere Zielsprache übersetzen würde. Dies war nicht der Fall in dieser Untersuchung. Auch andere Studien, wie zum Beispiel Venetmäki (2009) und Palm (2018) haben dasselbe Resultat bekommen, also dass man die Mehrsprachigkeit meistens nicht übersetzt.

7 Fazit und Diskussion

Das Ziel dieser Masterarbeit war es zu untersuchen, welche Übersetzungsstrategien ein Übersetzer benutzt, um mehrsprachige Texte zu übersetzen. Dies habe ich durch Ilkka Remes' Romane, *Ruttokello* und *Hiroshiman portti*, und deren Übersetzungen erforscht. Ich habe KOdewechsel in den Romanen mit Hilfe von Cincottas (1996: 3) Übersetzungsstrategien untersucht. Als Kodewechsel habe ich das Benutzen von mehreren Sprachen oder Sprachvariationen im selben Text definiert (Gardner-Chloros & Weston 2015: 186).

Das Ergebnis meiner Analyse ist, dass der Übersetzer meistens die Übersetzungsstrategie Nummer zwei benutzt hat. Diese Strategie wird in beiden Romanen am meisten benutzt. Die Übersetzungsstrategie Nummer eins wird sehr wenig benutzt und die zwei Letzten überhaupt nicht. Stattdessen werden außerhalb Cincottas (1996: 3) Liste die Übersetzungsstrategien Ergänzung, Entfernung und Veränderung benutzt. Meine Vermutung, dass man die zwei ersten Übersetzungsstrategien benutzen würde, war also teilweise korrekt, da die zweite Strategie hauptsächlich benutzt wurde und dies entspricht der Resultate anderer Studien.

Als nächstes wäre es interessant eine Metaanalyse durchzuführen, damit man sehen kann, welcher Anteil der Studien auf dasselbe Resultat gekommen ist. Mit einer solchen Analyse könnte man einen größeren Korpus haben und man könnte mit einer größeren Sicherheit sagen, welche Übersetzungsstrategien Übersetzer bei mehrsprachigen Texten nutzen. In vorherigen Studien hat man eigentlich nur die Strategien von einem Übersetzer untersucht und es fehlt eine Untersuchung von mehreren Übersetzern und Übersetzungen. Es wäre auch sehr interessant zu untersuchen, welchen Einfluss der Verlag auf die Übersetzungsstrategien hat.